

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНТЕРЕСАХ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ, В УКРАЇНІ:

Протест проти російського вторгнення в Україну. Лісабон, Португалія. Фото: Аліса Котляренко

**Висновки й рекомендації від органів
реагування першої лінії**

ПРО ЦЕЙ ПРОГРАМНИЙ ДОКУМЕНТ

Глобальна ініціатива за справедливість, правду та примирення (GIJTR), яку заснувала й очолює Міжнародна коаліція музеїв сумління (ICSC), є консорціумом з дев'яти організацій із різних країн світу, створеним для застосування мультидисциплінарного, інтегрованого й цілісного підходу до правосуддя перехідного періоду.

Цей програмний документ, опублікований у лютому 2024 року, підготовлений у рамках річного проєкту GIJTR, присвяченого забезпеченню притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та грубі порушення прав людини, скоєні російськими збройними силами та їхніми маріонетками на території України. GIJTR співпрацює з ICSC та Центром вивчення проблем насильства та примирення (CSVR) у партнерстві з Міжнародним партнерством із прав людини (IPHR) та Partners in Justice International (PJI) для сприяння скоординованим діям громадянського суспільства щодо розслідування, документування та притягнення до відповідальності, у тому числі щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), а також для посилення потенціалу громадянського суспільства у цьому відношенні.

ЗМІСТ

Короткий виклад.....	3
Вступ	5
Методологія	6
Характеристики СНПК в Україні в умовах повномасштабного вторгнення російських військ...	7
Орієнтований на травму й постраждалих гендерно-інклюзивний підхід до документування та розслідування СНПК.....	9
Механізми притягнення до відповідальності та здійснення судових розглядів	17
A. Нормативно-правова база й механізми забезпечення притягнення до відповідальності... 18	
B. Виклики для постраждалих у пошуках справедливості	19
C. Важливість підтримки постраждалих у процесі пошуку справедливості.....	21
Співпраця й координація дій між суб'єктами, які здійснюють реагування на СНПК	22
A. Між документаторами	23
B. Між документаторами та службами підтримки ..	24
C. Між документаторами й українським урядом....	24
Роль громадянського суспільства й зацікавлених міжнародних сторін у посиленні підтримки постраждалих і методів документування СНПК та здійснення відповідного реагування.....	27
Висновки й рекомендації	30
A. Рекомендації для українського уряду.....	30
B. Рекомендації для міжнародних інституцій	32
C. Рекомендації для організацій громадянського суспільства	33
D. Рекомендації для донорів	34
Рекомендації з надання послуг підтримки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки як реакція на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні.....	35

The Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation

In 2014, the International Coalition of Sites of Conscience (ICSC) launched the Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation (GIJTR), a consortium of nine international organizations focused on offering holistic, integrative and multidisciplinary approaches to issues of truth, justice and reconciliation. GIJTR works primarily with local populations, civil society organizations, survivors and governments to develop transitional justice approaches that are victim-centered, collaborative, and support dignity, respect, inclusion, and transparency in societies emerging from conflict or periods of authoritarian rule. Since its founding, GIJTR has engaged 801 local civil society organizations; worked with practitioners and survivors in 78 countries; produced 43 publications; supported the collection of over 8,000 narratives of human rights violations; and supported over 500 community-led transitional justice projects.

For more information, please visit gijtr.org.

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

ГОЛОВНИЙ АВТОР

Венді Беттс (Wendy Betts) є незалежним консультантом, який надає експертні рекомендації організаціям на різні теми, пов'язані з цифровими доказами, документуванням порушень міжнародного кримінального права й варіантами притягнення до відповідальності. Раніше вона обіймала посаду директора eyeWitness to Atrocities — організації, яка застосовує законодавство та технології для сприяння притягненню до відповідальності за тяжкі міжнародні злочини. Крім того, на посаді директора Проекту документування воєнних злочинів Американської асоціації юристів пані Беттс контролювала реалізацію проектів на Балканах і в західній Африці. Вона пише праці та проводить навчання на теми, пов'язані з документацією щодо прав людини, міжнародним кримінальним правом і притягненням до відповідальності.

Автор додаткової статті MHPSS: Аміна Мвайкамбо, старший практик MHPSS у Центрі вивчення насильства та примирення (CSVr)

Редагування: Сара Бредшоу та Олівія Хед (ICSC)

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році значно збільшило масштаби воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного та кримінального права, які тривають відтоді, як Росія анексувала Крим у 2014 році. Серед цих порушень — сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК). З лютого 2023 року Міжнародне партнерство з прав людини (IPHR), Міжнародна коаліція музеїв сумління (ICSC), Центр вивчення проблем насильства та примирення (CSV), Truth Hounds та Partners in Justice International (PIJ) реалізують мультидисциплінарний проєкт із документування фактів СНПК під егідою Глобальної ініціативи з питань справедливості, правди та примирення (GIJTR).

Партнери проєкту здійснили дванадцять виїздів у нещодавно деокуповані регіони України та інші місця поблизу лінії фронту, щоб опитати постраждалих від СНПК. Під час підготовки партнери проєкту пройшли спеціалізоване навчання та наставництво, щоб усі заходи проводилися відповідно до передових міжнародних методів. Їхній досвід за минулий рік висвітлює труднощі, пов'язані з документуванням фактів СНПК, особливо поки конфлікт ще триває. Крім травми, яка робить розповідь про події болісним і тривожним досвідом, постраждалі з недовірою ставляться до документаторів, побоюючись стигматизації, наслідків із боку російських військ щодо них чи членів їхніх сімей або звинувачень у співпраці з боку української влади. Крім того, негативний досвід роботи з журналістами, службами безпеки, місцевою поліцією чи прокуратурою, які не звикли працювати з постраждалими від СНПК або підходами, орієнтованими на травму, залишив тривалий вплив, який посилює цю недовіру. Цей досвід демонструє, що документування фактів СНПК є набагато довшим процесом, ніж документування інших типів порушень, таких як напади на цивільну інфраструктуру, щодо яких значну інформацію можна зібрати в рамках однієї польової місії.

Тим не менш, ці інтерв'ю допомогли розпочати отримання інформації про типи СНПК. Інтерв'ю показують, що СНПК було скоєно проти жінок, чоловіків і людей з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням та статевими ознаками (SOGIESC), починаючи від маленьких дітей і закінчуючи людьми похилого віку. Інтерв'ю показують, що чоловіки та хлопчики піддавалися сексуалізованому тортурам. У випадку з чоловіками це часто відбувалося в контексті ув'язнення. Інтерв'ю також показують, що жінки й дівчата зазнавали гвалтувань. Багато з цих жінок намагалися захистити інших жінок від зґвалтування або просто вижити. Звіти свідчать, що випадки СНПК не були поодинокими.

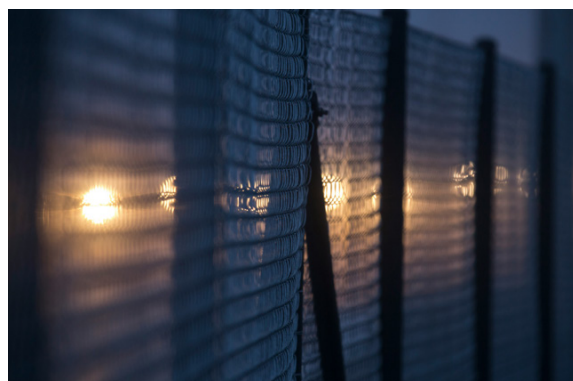

Фото: Філ Бота

Партнери проєкту надали зібрану інформацію Офісу Генерального прокурора України (ОГПУ), Міжнародному кримінальному суду (ІСС) та іншим судам країни, юрисдикція яких щодо вчиненого в Україні СНПК є універсальною. ОГПУ зафіксував 252 випадки СНПК, а в червні 2023 року в Німеччині було подано скаргу, пов'язану з цим типом насильства. Попри те, що підхід України до СНПК еволюціонував протягом конфлікту, усе ще існують проблеми, пов'язані із взаємодією місцевих прокурорів і поліції з постраждалими й визнанням насильства, вчиненого проти постраждалих, саме СНПК, на відміну від інших видів порушень.

СНПК впливає на різні аспекти життя постраждалих. Постраждалі можуть потребувати психологічну, медичну, соціальну, економічну та юридичну підтримку й мати право на неї. Ці послуги повинні бути адаптовані до різних потреб постраждалих залежно від статі, віку, географії чи інших факторів і надаватися на довгостроковій основі. Попри те, що низка організацій громадянського суспільства зосереджена на вирішенні цих потреб в Україні, з урахуванням масштабів порушень кількість і географічне охоплення наявних постачальників є недостатніми.

Загалом, документування та притягнення до відповідальності за випадки СНПК у контексті перебігу агресивної війни Росії в Україні вимагають сталого та цілісного реагування зі співпрацею між багатьма суб'єктами, зокрема між громадянським суспільством і урядами, національними й міжнародними організаціями та донорами. Цей звіт містить низку рекомендацій цим зацікавленим сторонам, щоб ця робота була справді орієнтована на постраждалих і давала їм можливість впоратися з травмою, яку вони пережили.

Фото: Ростислав Савчин

ВСТУП

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Ця ескалація ознаменувала новий етап конфлікту, що триває з 2014 року, коли Росія анексувала Крим і підтримала сепаратистські сили, які взяли під контроль частину східної України. З 2014 року багато організацій документують факти сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), в Україні.¹ Після повномасштабного вторгнення рівень усіх типів насильства, у тому числі СНПК, різко зріс. Слідча комісія Організації Об'єднаних Націй, а також інші слідчі органи повідомляють про виявлення обґрунтованих підстав вважати, що на територіях, окупованих російськими військами, мали місце зґвалтування та інше сексуальне насильство.²

До повномасштабного вторгнення громадянське суспільство України розвинуло певний рівень спроможності документувати порушення міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. З огляду на різке збільшення масштабів імовірних порушень після повномасштабного вторгнення виникла потреба у швидкому розширенні можливостей для документування цих потенційних злочинів. Документування фактів СНПК, зокрема, вимагає* орієнтованого на травму й постраждалих гендерно-інклюзивного підходу, щоб не завдати ще більшої шкоди постраждалій особі. Процес документування ускладнюється через те, що надалі ведуться бойові дії. Ця ситуація впливає на численні аспекти документування фактів СНПК, у тому числі на доступ до постраждалих, їхню готовність ділитися своїми розповідями й ресурси, доступні для надання послуг постійної підтримки.

ПІДХІД, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ПОСТРАЖДАЛИХ: визнання та пріоритизація прав, потреб, пріоритетів і можливостей особи, яка зазнала сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Такий підхід створює сприятливе середовище, забезпечує безпеку й відчуття власної гідності, сприяючи зціленню постраждалого, а також зміцнює здатність постраждалого приймати рішення щодо можливих втручань.

ОРІЄНТОВАНИЙ НА ТРАВМУ ПІДХІД: травма є результатом події, серії подій або сукупності обставин, які людина сприймає як шкідливі або небезпечні для життя. Попри те, що переживання травми є унікальним для кожної людини, як правило, воно може спричинити тривалі несприятливі наслідки, обмежуючи її здатність функціонувати й досягти психічного, фізичного, соціального, емоційного чи духовного благополуччя. Орієнтований на травму підхід спрямований на підвищення обізнаності лікарів-практиків щодо того, який негативний вплив травма має на людей і спільноти, а також на їхню здатність почуватись у безпеці або розвивати довірливі стосунки зі службами підтримки та їхнім персоналом.

ГЕНДЕРНО-ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД: передбачає повагу до гідності й відчуття власної ідентичності кожного постраждалого, увагу до впливу гендеру на досвід постраждалих, створення простору для історично ігнорованих жертв і злочинів, а також визнання широкого спектру способів, якими різні люди зазнають впливу конфліктів та насильства внаслідок їхньої гендерної ідентичності.

* Державні органи, лікарі-практики й інші особи іноді вживають терміни «гендерно-інклюзивний» та «гендерно чутливий» як синоніми. У цьому документі вживається термін «гендерно-інклюзивний» через те, що він призначений для трансформації розуміння наслідків заходів правосуддя перехідного періоду для всіх гендерів, на відміну від терміну «гендерно чутливий», який іноді може спотворюватися щодо символізму й семантики.

У цьому документі розглядається робота з документування фактів СНПК, і підтримки постраждалих з метою надання навчальних рекомендацій суб'єктам, залученим на всіх етапах усунення наслідків СНПК, у тому числі під час документування, розслідування, надання послуг підтримки, законодавчого регулювання й фінансування. Документ завершується рекомендаціями для громадянського суспільства, міжнародних інституцій, українського уряду та донорів щодо подальшого посилення цієї роботи в Україні та інших країнах.

МЕТОДОЛОГІЯ

Цей документ був підготовлений на основі кабінетного дослідження та інтерв'ю з десятьма ключовими зацікавленими сторонами — виконавцями проекту та стороннім експертом. Кабінетне дослідження передбачало роботу з внутрішніми проектними документами та звітами третіх сторін.

Виконавці надали інформацію за підсумками десяти місяців виконання проекту, зокрема польову документацію, підготовлену за цей час. IPHR та Truth Hounds виконували польові місії. IPHR провела вісім польових місій щодо СНПК і опитала 83 особи. Truth Hounds провели сім польових місій і опитали 160 осіб. Три з цих польових місій були спільними місіями IPHR та Truth Hounds. Інтерв'ю з документаторами мали форму як скринінгових інтерв'ю, щоб зрозуміти контекст та ідентифікувати постраждалих, так і інтерв'ю з постраждалими про їхній досвід. Коли в цьому документі згадуються висновки з документації, мається на увазі інформація, отримана в цих інтерв'ю. Термін «документатори» використовується в документі для позначення осіб або організацій громадянського суспільства, які беруть інтерв'ю в постраждалих від СНПК. Терміном «офіційні слідчі» позначаються українські державні органи.

У цій статті для позначення осіб, які пережили СНПК, вживається термін «постраждалий», а не «жертва». Вибір цього терміну підкреслює, що ці люди не визначаються діями, до яких вони були примушені, і відображають їхню стійкість. Використання цього терміну не ґрунтується на уподобаннях, висловлених опитаними особами, і не відображає того, що вони зцілилися від своїх фізичних, психологічних травм або страждань. Важливо, що це також не змінює їхнього статусу як жертв з погляду законних прав, які вони мають.

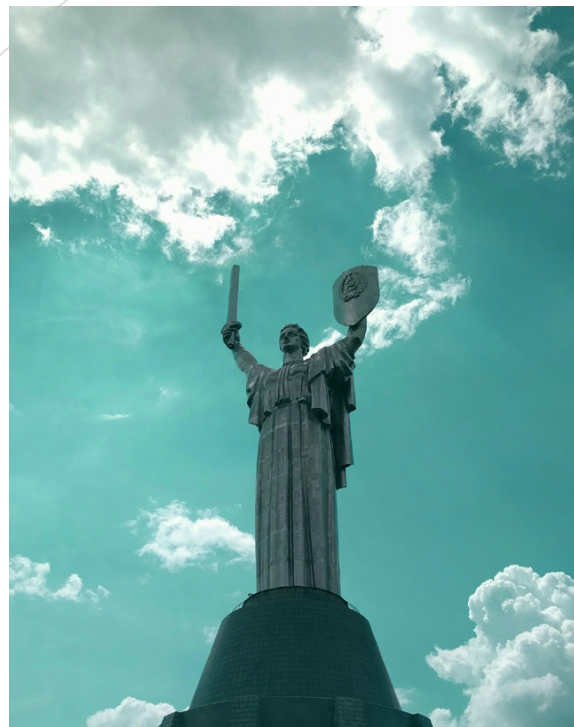

Україна. Фото: Кевін Бюкерт

ХАРАКТЕРИСТИКИ СНПК В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК

Організація Об'єднаних Націй дає таке визначення поняття СНПК:

Термін «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» стосується звалтування, сексуального рабства, примусової проституції, примусової вагітності, примусового аборту, примусової стерилізації, примусового шлюбу та будь-якої іншої форми сексуального насильства порівнянної тяжкості, вчиненого щодо жінок, чоловіків, дівчат або хлопчиків, яке прямо чи опосередковано пов'язане з конфліктом.³

Монумент «Батьківщина-мати», Київ, Україна.
Фото: Андрій Леонов

Сторони конфлікту можуть вдаватися до СНПК з метою соціального контролю, примусу до зізнань або приниження та позбавлення влади населення, серед інших причин.⁴ Його слід не розглядати як неминучого супутника конфлікту, а визнавати його тактикою, якщо не стратегією.⁵

На основі документації, яку партнери проекту підготували на сьогоднішній день, робити висновки про моделі СНПК в Україні передчасно. Лише через травму та стигматизацію людям, які пережили СНПК, можуть знадобитися роки, щоб поділитися своїми історіями.⁶ В Україні травми та стигматизація посилюються трьома факторами, пов'язаними з незавершеністю конфлікту, які ще більше впливають на готовність постраждалих говорити. По-перше, постраждалі, які проживають у районах, нещодавно звільнених від російської окупації, бояться, що російські війська можуть повернутися і виявити, що постраждалі повідомили про порушення.⁷ По-друге, постраждалі побоюються, що українська влада може звинуватити їх у колабораціонізмі.⁸ На окупованих територіях українські спецслужби розшукують осіб, підозрюваних у наданні допомоги російським військам.⁹ Постраждалі від СНПК повідомляють про зустрічі з українськими спецслужбами, які більше схожі на допит, ніж на інтерв'ю з жертвою злочину.¹⁰ Справді, у деяких випадках постраждалих звинувачують у тому, що вони були колаборантами в силу самих злочинів, скоєних проти них.¹¹ По-третє, деякі з постраждалих мають родичів, які ще перебувають в ув'язненні під контролем Росії. Постраждалі побоюються за безпеку таких близьких, якщо розкажуть про те, що сталося.¹²

Ще однією проблемою для збору вичерпної інформації про СНПК є доступ до постраждалих. Багато з тих, хто вижив, покинули свої села, а у випадку з жінками — узагалі виїхали з України.¹³ Щодо тих, хто залишився: їхні рідні села часто знаходяться неподалік від лінії фронту, що збільшує ризики для документаторів, які виконують польові місії. У зв'язку з цими труднощами, попри те, що було зібрано значну кількість інформації, протягом наступних років знадобиться подальше документування.

- Тим не менш, документація, підготовлена партнерами проєкту, містить повідомлення від різних осіб про схожі типи поведінки в різних місцях. Звіти свідчать, що СНПК було скоєно як щодо жінок, чоловіків, так і щодо осіб різного віку, починаючи від маленьких дітей і закінчуючи людьми похилого віку. Ці звіти підтверджують, що випадки СНПК не є поодинокими. Згідно з отриманою інформацією, основна специфіка поведінки полягає в такому.
- Чоловіки піддавалися сексуалізованим тортурам. Ці тортури, як правило, відбувалися в місцях позбавлення волі, таких як місця тримання під вартою чи фільтрації. Однією з форм СНПК, про яку неодноразово повідомляють чоловіки, є застосування електричного струму до статевих органів.
- Жінки повідомляють про зґвалтування за двох різних обставин. По-перше, це зґвалтування з метою примусу. У таких ситуаціях жінка в селі за власною ініціативою або під тиском інших жителів села вступає в статеві зносини з російськими військовими. Мета полягає в тому, щоб захистити інших жінок, часто неповнолітніх, або забезпечити засоби для виживання. Деякі представники громади часто називають цих жінок «волонтерками», попри те, що згідно з міжнародним правом, згода не вважається дійсною в таких умовах примусу, як окупація, які підривають здатність постраждалої давати добровільну та щиру згоду.¹⁴ Після окупації ці жінки часто піддаються остракізму з боку громади і, як правило, саме їх спецслужби звинувачують у колабораціонізмі.

Другий тип зґвалтування, про який повідомляють постраждалі, — це зґвалтування, вчинене російськими військовими для «розваги». Згідно з повідомленнями, в таких ситуаціях російський персонал часто перебував у стані алкогольного сп'яніння й виконував такі дії самостійно чи з використанням предметів. Хоча така поведінка може здаватися випадковою, якщо розглядати її ізольовано, частота, з якою про неї повідомлялося, свідчить, як мінімум, про системну відсутність дисципліни. Надалі триває збір даних, щоб визначити наявність загальнішого стратегічного елементу.

- Діти також піддавалися СНПК. Партнери проєкту повідомляють, що неповнолітніх хлопчиків піддавали сексуалізованим тортурам заради розваги. Неповнолітні дівчата піддавалися зґвалтуванню.

Івано-Франківська область, Україна.
Фото: Макс Кукурудзяк

ОРІЄНТОВАНИЙ НА ТРАВМУ Й ПОСТРАЖДАЛИХ ГЕНДЕРНО-ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД ДО ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СНПК

З моменту свого заснування у 2014 році GIJTR підтримує суб'єктів громадянського суспільства в їхніх зусиллях щодо надійного та систематизованого збору документації, пов'язаної з грубими порушеннями прав людини під час конфліктів, у таких місцях, як Південний Судан, Шрі-Ланка, Ірак та колишня Югославія. У всій своїй роботі GIJTR приділяє першочергову увагу документації, добре знаючи, що, якщо порушення прав людини не будуть належним чином і надійно зафіксовані для цілей притягнення до відповідальності в майбутньому, насильницькі моделі можуть повторюватися. Партнери також виявили, що навчання та підтримка місцевого населення у документуванні власного досвіду значно підвищує ймовірність того, що травмовані та поляризовані особи та спільноти можуть зцілитися після конфлікту. Оскільки місцеві документатори, як правило, користуються більшою довірою, ніж їхні закордонні колеги, вони часто мають кращий доступ до маргіналізованих груп, чий досвід надто часто залишається поза офіційними звітами, але, тим не менш, є необхідним для забезпечення справедливості й відбудови безпеки й миру в громадах.

Документація, яку збирає громадянське суспільство, може вплинути на правосуддя перехідного періоду багатьма способами, зокрема:

1. надавати слідчим, комісарам та/або прокурорам можливих механізмів правосуддя перехідного періоду дані щодо жертв, свідків, масових поховань або інші докази;
2. допомагати доводити певні елементи порушень (наприклад, контроль над територією, поширеність і систематичність характеру/природи порушень, а також ширший контекст порушень);
3. слугувати підставою для свідчень у суді;
4. допомагати у визначенні повноважень механізмів перехідного правосуддя;
5. розпочати процес привернення уваги громад і постраждалих до механізмів правосуддя перехідного періоду та краще зрозуміти потреби жертв у цих процесах;
6. сформувати основу для процесів примирення та меморіалізації під керівництвом громади. Заходи з документування на місцевому рівні також можуть зміцнити довіру громадян до мирних процесів і процесів правосуддя перехідного періоду та їх підтримку.

Працюючи в Бангладеш, Шрі-Ланці, Південній Африці, Гвінеї та інших країнах, GIJTR переконалася в руйнівному впливі конфліктів на психічне здоров'я, а також у ролі, яку відіграють нездорові реакції на травми, такі як мовчання та образа, у розпалюванні насильства, яке може тривати протягом поколінь. Також було

виявлено, що, будучи інтегрованими в ширші процеси правосуддя перехідного періоду та запобігання, програми охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки сприяють зціленню жертв і громад, які постраждали від конфлікту, а також допомагають відновити гідність та стійкість як окремих осіб, так і громад у цілому. Через це GIJTR вбудовує компонент психосоціальної підтримки в кожну програму, яку фасилітує. У ході реалізації цього проєкту документатори з громадянського суспільства могли отримувати інструктаж від консультантів члена консорціуму GIJTR, Центру вивчення проблем насильства та примирення (CSV), а також пройшли навчання, яке допомогло їм усвідомити важливість власного психічного здоров'я та нормалізувати навантаження на психіку, яке виникає в їхній роботі.

Для ефективного впливу на правосуддя перехідного періоду у визначений вище спосіб документування — особливо СНПК, — має здійснюватися згідно з принципами орієнтованого на травму й постраждалих гендерно-інклюзивного підходу. У цьому розділі документа узагальнено міжнародні рекомендації щодо практичного значення цього підходу, а також розглянуто досвід партнерів проєкту щодо їх реалізації, щоб висвітлити проблеми та зроблені висновки.

Основоположний принцип, яким керуються в ході підготовки будь-якої документації та забезпечення притягнення до відповідальності, полягає в тому, щоб не нашкодити. Що стосується людей, які пережили СНПК, принцип «не нашкодь» передбачає визнання конкретної травми, яку вони пережили, і акцентуванню благополуччя, потреб і бажань постраждалих, а не інформації, яку вони можуть надати. Існує низка міжнародних протоколів, таких як Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне та пов'язане з конфліктами сексуальне насильство (кодекс Мурад) та Міжнародний протокол про документацію та розслідування сексуального насильства в конфліктах (друге видання), що визначає мінімальні стандарти та найкращі практики документації та розслідування СНПК, які випливають із цього принципу та служать для посилення цього принципу.¹⁵ Крім того, юристи й медичні працівники, які можуть працювати з постраждалими від СНПК, також повинні дотримуватися етичних стандартів, прийнятих у їхніх професіях.¹⁶

Фото: Гленн Карстенс-Пітерс

Хоча міжнародні протоколи можуть відрізнятися за певними керівними принципами, усі вони передбачають необхідність розширеного планування, застосування орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних методів проведення інтерв'ю, надійних процедур отримання інформованої згоди, безпечної обробки даних, направлення до служб підтримки й оцінювання процесу співбесіди за отриманими результатами. Крім того, вони наголошують на важливості збереження психічного здоров'я та благополуччя самих документаторів. У наведеній нижче таблиці розглянуто кожну з цих сфер — у лівому стовпці наведено передові методи, а в правому — досвід партнерів проєкту.

Перед проведенням інтерв'ю слід виконати низку завдань, які забезпечать дані для кожного етапу процесу. Для початку персонал, який займається документуванням, повинен пройти спеціальне навчання з питань СНПК, а також запровадити всі необхідні політики та процедури перед початком взаємодії з постраждалими.¹⁷ Щоб заходи з документування не завдали шкоди, вкрай важливо провести ретельну оцінку ризиків. Ця оцінка має враховувати потенційні ризики для всіх залучених осіб, у тому числі постраждалих, а також їхніх родин, громад і документаторів.¹⁸ Серед потенційної шкоди, яку слід враховувати, є не лише загрози фізичній безпеці, але й репресії, стигматизація та інші серйозні негативні наслідки.

Щоб ефективно оцінити ризики, документатори повинні повністю розуміти контекст, у якому відбувалося насильство. Ці знання повинні стосуватися, зокрема, гендерних ролей, культурних норм, ставлення до спільноти, релігійних переконань, стилів спілкування та правової бази.¹⁹ Навіть якщо документатори походять із країни, у якій сталося СНПК, вони не повинні вважати, що мають повне уявлення про конкретну спільноту постраждалого.²⁰ Тому це попереднє дослідження все одно слід проводити, навіть якщо документатори походять з однієї країни.

Крім того, вкрай важливо, щоб документатори знали, хто ще опитує постраждалих, і координували свої дії, щоб мінімізувати ризик того, що одного й того ж постраждалого опитають кілька разів без потреби. Численні інтерв'ю можуть повторно травмувати постраждалих і призвести до появи потенційно суперечливих тверджень.²¹ Через необхідність отримання додаткової інформації відмова від подальших інтерв'ю може бути неможливою чи небажаною.²² Наприклад, повторне інтерв'ю може знадобитися тим самим документаторам. Аналогічно, якщо постраждалі звертаються по правовий захист, їм необхідно буде додатково поговорити з офіційними слідчими. Однак слід вжити всіх заходів, щоб інтерв'ю без потреби не дублювалися. Крім того, документатори повинні заздалегідь визначити шляхи перенаправлення постраждалих для отримання необхідних медичних, психологічних та інших послуг підтримки.²³

У рамках проєкту GIJTR партнери з документування взяли участь у двохетапному навчанні із застосування орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-чутливих методів документування випадків СНПК, на додаток до попередньої підготовки, яку вони отримали від інших міжнародних експертів. Партнери проєкту розробили стандартні процедури (СП) на основі міжнародних протоколів. Ці СП, серед іншого, регламентують проведення оцінки ризиків, інтерв'ю та отримання згоди від постраждалих.²⁴ Партнери проєкту також визначили інші організації, що здійснюють документування, і впровадили процедури для ідентифікації постраждалих, які вже були опитані. Попри це підґрунтя, партнери проєкту зазначили, що зберігається потреба в подальшому зміцненні потенціалу й покращенню координації в цій сфері, і над її реалізацією потрібно постійно працювати.²⁵

Процес проведення інтерв'ю

Мета орієнтованого на травму й постраждалих гендерно-інклюзивного підходу полягає в тому, щоб уникнути повторної травматизації постраждалої особи та поважати її автономію. Повторна травматизація — це ситуація, у результаті якої постраждала особа заново переживає події первинної травми й супутні почуття.²⁶ Постраждала особа завжди повинна бути важливішою за інформацію, яку від неї необхідно отримати.²⁷ Документатори повинні дати постраждалій особі можливість вибору умов проведення інтерв'ю, наприклад, вибирати стать інтерв'юера або задавати темп інтерв'ю.²⁸ Крім того, місце проведення інтерв'ю потрібно ретельно підібрати з міркувань конфіденційності, а також для уникнення потенційних тригерів травми.²⁹

Документатор повинен вміти розпізнавати ознаки страждання в постраждалої особи під час інтерв'ю.³⁰ Документатор повинен мати право припинити інтерв'ю, якщо його продовження завдасть шкоди постраждалій особі.³¹ Як наслідок, документатори повинні передбачати, що може знадобитися багаторазова взаємодія з постраждалою особою, щоб сформувати довіру, необхідну для того, щоб вона поділилася своєю історією.³² Дотримання цих протоколів, швидше за все, означатиме, що процес документування займе більше часу, ніж документування інших видів злочинів.

Слід зазначити, що під час опитування дітей слід зважати й на інші аспекти. Наприклад, діти вразливіші до повторної травматизації.³³ Крім того, діти можуть нічого не знати про секс і тому не розуміти того, що сталося, або вживати іншу лексику для позначення дій, що відбулися.³⁴ З цих та інших причин дітей повинні опитувати лише документатори зі спеціальною підготовкою.

СП партнерів проєкту та практика документаторів узгоджені з підходами, описаними в міжнародних протоколах: наприклад, наявність гендерно збалансованих польових команд, які дозволяють постраждалій особі обирати стать інтерв'юера.³⁵ Однак партнери проєкту наголошують, що більшість інтерв'ю, проведених до цього часу, були спрямовані більше на виявлення й побудову довірчих відносин із постраждалими, ніж на документування випадків СНПК.

Як і передбачалося в міжнародних протоколах, документатори виявили, що потрібно кілька разів поспілкуватися з постраждалими, перш ніж вони захочуть поділитися своїми історіями. Багато хто з постраждалих раніше мав невдалий досвід проходження інтерв'ю, особливо зі службами безпеки або журналістами, якщо такі інтерв'ю проводилися не за принципами орієнтованості на травму.³⁶ Як наслідок, постраждалі тепер бояться спілкуватися з документаторами. Крім того, постраждалі, які зазнали остракізму з боку своїх громад, дуже недовірко ставляться до спілкування з документаторами.³⁷ Партнери проєкту повідомляли, що це стосується здебільшого постраждалих жінок, яких називали «волонтерками». У багатьох випадках партнери проєкту вирішували, що недоцільно проводити інтерв'ю, оскільки постраждала особа спочатку потребує психологічної чи іншої підтримки. У таких випадках документатори регулярно спілкуються з фахівцем із психічного здоров'я, який лікує постраждалу особу, щоб повторно визначити, чи інтерв'ю можна продовжити.³⁸

Що стосується дітей, документатори повідомляють, що взаємодія з неповнолітніми була менш поширеною.³⁹ Щодо ситуацій, коли постраждала особа була неповнолітньою, документатори повідомляють про труднощі в отриманні згоди батьків на проведення інтерв'ю через побоювання негативних наслідків для батьків або дитини.⁴⁰

Як наслідок, польові місії партнерів проєкту могли отримувати список постраждалих, з якими можна поговорити, але провести інтерв'ю з ними було неможливо протягом місяців, якщо не довше.⁴¹ Досвід партнерів проєкту показує, що збір інформації про СНПК вимагає більше часу, ніж документування інших видів порушень, через що ретельне документування може тривати кілька років.

Отримання інформованої згоди постраждалої особи на використання наданої нею інформації є невід'ємною частиною поваги до автономії та свободи волі постраждалої особи. Документатори повинні мати заздалегідь встановлені процедури надання згоди. Щоб дати інформовану згоду, постраждалі повинні повністю розуміти всі можливі способи використання отриманої від них інформації, а також наслідки для безпеки й конфіденційності. Як і у випадку з ознаками травми, документатори повинні бути готові припинити інтерв'ю, якщо вони вважають, що постраждала особа не здатна надати інформовану згоду.⁴² Постраждала особа також повинна мати можливість у будь-який час відкликати свою згоду.⁴³

В українському контексті особливо важливою є надійність процесу отримання згоди, оскільки існує безліч суб'єктів, які шукають інформацію від постраждалих, у тому числі документатори з громадянського суспільства, слідчі органи, офіційні слідчі та ЗМІ — як національні, так і міжнародні. Обмін даними між цими суб'єктами може допомогти мінімізувати ризик проведення зайвих і повторних інтерв'ю. Однак невід'ємною частиною підходу, орієнтованого на постраждалих, є те, що саме вони повинні визначати, хто отримує доступ до їхньої інформації. Повторна травматизація часто відбувається не внаслідок того, що постраждалі розказують про пережите, а через неправильне використання або ненавмисний обмін отриманою від них інформацією. Постраждалі повинні контролювати те, як їхня інформація використовується в документуванні й можливих судових справах.⁴⁴ Таким чином, згода є ключовим компонентом, яким потрібно керуватися в рамках співпраці й обміну даними між документаторами, а також між документаторами й офіційними слідчими.

СП партнерів проєкту включають типову форму отримання інформованої згоди. Під час інтерв'ю документатори пояснюють можливі способи використання отриманих даних.⁴⁵ Після цього постраждала особа має можливість надати згоду на кожен з визначених варіантів використання окремо чи відмовитися від її надання.⁴⁶ На доповнення цього процесу постраждалим можна надати доступ до законного представництва, особливо щодо використання інформації офіційними слідчими. Законний представник може забезпечити повне розуміння постраждалою особою наслідків передачі її даних, і що надання або відмова в наданні згоди повинні відповідати її найкращим інтересам.⁴⁷ (Див. нижче, «Механізми притягнення до відповідальності й легальні канали»). Фактично, партнери проєкту співпрацюють із місцевою юридичною організацією з громадянського суспільства, щоб юристи брали участь у місіях з документування, надавали юридичну підтримку та представляли інтереси постраждалих.

Розголошення, санкціоноване чи несанкціоноване, інформації про постраждалу особу чи її свідчень може становити серйозний ризик для постраждалої особи. Тому, перед здійсненням будь-яких дій з документування слід запровадити надійні процедури управління даними.⁴⁸ Документатори повинні вжити заходів забезпечення конфіденційності, спрямованих на унеможливлення встановлення особи постраждалих, свідків, характеру зібраної інформації та здійснених згадувань протягом усього терміну використання інформації, у тому числі під час збору, перевезення та зберігання.⁴⁹

Що стосується збору інформації, документатори повинні обачно взаємодіяти з постраждалими та забезпечувати конфіденційність під час інтерв'ю.⁵⁰ Процедури управління даними повинні містити вказівки щодо способів безпечного передавання або перевезення інформацію з місця проведення інтерв'ю до місця її довгострокового зберігання.⁵¹

Зібрана інформація повинна зберігатися таким чином, щоб можливість доступу до неї, її пошуку й отримання мали тільки уповноважені сторони.⁵² Якщо документатори збирають інформацію для використання механізмами притягнення до відповідальності, також слід вжити заходів для відстеження осіб з доступом до інформації. Цей процес називається «захист ланцюга зберігання».⁵³

Партнери проекту впроваджують заходи забезпечення конфіденційності з самого початку взаємодії з постраждалими. Документатори вживають заходів, щоб приховати, у кого вони хочуть взяти інтерв'ю та з якої причини. Наприклад, вони не паркують свою машину біля будинку постраждалої особи або розмовляють з кількома особами, а не виключно з постраждалою.⁵⁴ Після збору даних документатори кодуєть польові форми, щоб замаскувати особу опитаної людини.⁵⁵ Зібрана інформація зберігається в базі даних, яка надається іншим організаціям, що здійснюють документування, але із забезпеченням контролю доступу згідно з умовами згоди постраждалої особи. Ця спільна база даних є основним засобом, за допомогою якого партнери проекту координують свої дії з іншими документаторами, щоб уникнути повторних інтерв'ю з тими самими постраждалими (однак застосування цього підходу теж супроводжується проблемами). (Див. нижче, «Співпраця й координація між суб'єктами, що здійснюють реагування на випадки СНПК»)

Направлення до служби підтримки

Потреби постраждалих від СНПК є багатограними і потребують комплексного реагування. Послуги підтримки, які мають бути доступними для постраждалих, включають, серед іншого, притулок, медичну допомогу, психологічні та юридичні консультації.⁵⁶ Ця підтримка повинна передбачати короткостроковий і довгостроковий догляд. Важливо, щоб підтримка враховувала різні потреби постраждалих залежно від статі, віку чи інших факторів.⁵⁷ Документатори повинні заздалегідь визначити доступних постачальників послуг, щоб полегшити направлення.⁵⁸

Партнери проєкту залучили експерта з СНПК для картографування наявних служб підтримки за регіонами й на національному рівні. Документатори тісно співпрацюють з низкою таких постачальників послуг і налагодили ключову співпрацю з такими організаціями, як «Блакитний птах» (психологічні послуги)⁵⁹ та «ЮрФем» (юридичні послуги).⁶⁰ Психологи та юристи з цих організацій почали супроводжувати команди документаторів у їхніх польових місіях.⁶¹ Примітно, що «Блакитний птах» надає психологічну підтримку як чоловікам, так і жінкам.

Попри таку співпрацю, партнери проєкту наголошують, що загальна кількість постачальників послуг підтримки є недостатньою. Крім того, географічне охоплення наявних постачальників послуг не є достатнім для задоволення потреб постраждалих у віддалених районах. Однією з прогалин, про яку неодноразово повідомлялося, є як психологічна, так і медична підтримка постраждалих чоловіків.⁶² Численні документатори зазначили, що, попри гінекологічну підтримку жінок, бракує урологів, які мають досвід лікування чоловіків, які перенесли СНПК.⁶³ Документатори також наголосили, що ці послуги часто є фрагментарними й не відповідають вимогам до комплексної підтримки, якої потребують постраждалі, як це визначено в міжнародних протоколах.⁶⁴

Після інтерв'ю

Після інтерв'ю документатори повинні оцінити, як пройшло інтерв'ю, а також сфери компетенцій, які можна покращити.⁶⁵ Крім того, документатори повинні оцінити власний стан. Документатори повинні вжити заходів, щоб мінімізувати шкоду для себе та інших членів своїх команд через багаторазовий вплив розповідей про травматичні події.⁶⁶ Заходи повинні включати навчання тому, як розпізнати цю проблему, і ресурси для її розв'язання.⁶⁷

Після польових місій партнери проєкту оцінюють продуктивність команди і стан її членів.⁶⁸ Вони наголошують, що їхні політики та процедури постійно вдосконалюються, зазначаючи, що експертиза приходить не лише з теоретичних знань, а й з практичної роботи з часом.⁶⁹

Що стосується власного стану документаторів, то один із партнерів проєкту забезпечує обов'язкові зустрічі з психологом після польових місій.⁷⁰ Інший партнер проєкту надає доступ до психологічної підтримки. Однак нещодавно цей партнер вирішив так само проводити систематичні психологічні консультації після повернення з польових місій.⁷¹ Така зміна підходу підкреслює психологічний вплив цієї роботи на документаторів і важливість забезпечення достатньої уваги та ресурсів для задоволення цієї потреби.

Організація Об'єднаних Націй у Женеві. Фото: Матіас Редінг

МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВИХ РОЗГЛЯДІВ

Існує багато причин, що зумовлюють необхідність документування випадків СНПК. Підвищення обізнаності про поширеність і обставини, пов'язані з СНПК, може допомогти подолати стигматизацію, пов'язану з ним.⁷² Крім того, опитування постраждалих може визначити їхні медичні, психологічні, соціальні й економічні потреби та сприяти їх направленню до служб підтримки. Однак ключовою метою документування СНПК у рамках цього проекту є забезпечення притягнення до юридичної відповідальності для боротьби з безкарністю за вчинені порушення. Боротьба з безкарністю за СНПК забезпечує відстоювання прав постраждалих на засоби правового захисту й рівний захист перед законом.

Протести під Білим домом на підтримку України. Фото: Ієн Хатчинсон

А. Нормативно-правова база й механізми забезпечення притягнення до відповідальності

СНПК є порушенням як українського, так і міжнародного законодавства.⁷³ Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за різні форми сексуального насильства.⁷⁴ У 2019 році Україна внесла зміни до свого кримінального кодексу для узгодження з міжнародним визначенням поняття СНПК. Визначення зґвалтування є гендерно нейтральним.⁷⁵ Поняття згоди було розширене та передбачає урахування супутніх обставин, таких як умови примусу.⁷⁶ Крім того, кримінальний кодекс встановлює кримінальну відповідальність за порушення законів і звичаїв війни.⁷⁷ Однак кодекс прямо не визначає сексуальне насильство як воєнний злочин.⁷⁸ У травні 2021 року Верховна Рада України ухвалила законопроект про гармонізацію кримінального кодексу з міжнародним правом щодо воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людства, який міститиме конкретну згадку про сексуальне насильство.⁷⁹ Цей закон ще не підписаний Президентом, а отже, не набув чинності.

З погляду міжнародного права щодо прав людини, СНПК прямо не заборонене, але воно є порушенням інших прав, захищених численними договорами та протоколами, таких як право на життя, право на недоторканність приватного життя, а також заборону катувань і жорстокого, негуманного та принизливого поводження.⁸⁰ СНПК також є порушенням міжнародного гуманітарного права. Тут також, хоча й не шляхом згадки, мається на увазі Женевська конвенція від 1949 року та Додаткові протоколи від 1977 року, які забороняють, зокрема, жорстоке поводження, катування, знущання або принизливе поводження, а також посягання на особисту гідність.⁸¹ Міжнародний комітет Червоного Хреста також визнав зґвалтування й сексуальне насильство порушеннями звичаєвого міжнародного гуманітарного права.⁸² Згідно з міжнародним кримінальним правом, сексуальне насильство визнається злочином, що лежить в основі пов'язаних із ним воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду⁸³ і передбачає окреме переслідування за умови дотримання контекстуальних елементів.

З огляду на цю правову базу, існує кілька шляхів судового розгляду випадків СНПК, вчиненого в Україні. Три основні варіанти: національні суди України, Міжнародний кримінальний суд (ІСС) та національні суди третіх країн за принципом універсальної юрисдикції.

1. Офіс Генерального прокурора України

Інформацію, зібрану партнерами проєкту, у першу чергу використовуватиме Офіс Генерального прокурора (ОГП).⁸⁴ ОГП приділяє значну увагу реагуванню на СНПК. Однією з помітних подій стало створення в ОГП спеціалізованого відділу з питань СНПК у вересні 2022 року. Вважається, що цей відділ добре навчений

Фото: Деніел Маккалоу

застосовувати орієнтовані на травму й постраждалих гендерно-чутливі підходи.⁸⁵ Партнери проєкту повідомляють про помітні покращення підходу ОГП до СНПК загалом з початку війни в 2014 році, але особливо після повномасштабного вторгнення.⁸⁶

Однак на місцевому рівні залишаються проблеми, що заважають ефективному розв'язанню проблем у сфері СНПК. Однією з таких проблем є невизнання СНПК як такого, тому матеріали справ не містять згадок про СНПК. Партнери проєкту з'ясували, що, хоча постраждалі можуть описувати досвід, який може вважатися СНПК, матеріали справи характеризують таку поведінку як катування.⁸⁷ Станом на грудень 2023 року ОГП повідомляє, що зафіксовано 252 випадки СНПК.⁸⁸ Слід зазначити, що справи про СНПК реєструються, однак, з огляду на хибну кваліфікацію ця цифра навряд чи чітко вказує на кількість випадків СНПК, про які повідомлялося. Перспективним кроком є те, що відділ з питань СНПК проводить тренінги для місцевих прокурорів. Загалом партнери проєкту оптимістично налаштовані щодо покращення ситуації з притягненням до відповідальності за законом за СНПК.⁸⁹

2. Міжнародний кримінальний суд

Хоча Україна не ратифікувала Римський статут, ІСС має юрисдикцію щодо конфлікту на підставі заяви України про те, що вона «визнає юрисдикцію суду з метою виявлення, судового переслідування та судового розгляду задля притягнення до відповідальності винних і співучасників дій, скоєних на території України з 20 лютого 2014 року».⁹⁰ У березні 2022 року прокурор ІСС Карім Хан оголосив, що роз⁹¹почав розслідування ситуації в Україні. У грудні 2023 року Офіс прокурора (ОТР) оприлюднив нову політику щодо гендерно зумовлених злочинів, у якій зобов'язався забезпечити, щоб гендерно зумовлені злочини стали стратегічним пріоритетом у всіх ситуаціях.⁹² ОТР ще не видав жодних ордерів на арешт за фактами СНПК в Україні. Попри це, партнери проєкту зустрілися з персоналом ОТР й мають намір подати звіт про СНПК до ОТР.⁹³

3. Універсальна юрисдикція

Згідно з принципом універсальної юрисдикції, держава має можливість притягнути до відповідальності особу, яка вчинила певні тяжкі міжнародні злочини, незалежно від того, чи був такий злочин скоєно на території держави, громадянином держави чи проти нього. У червні 2023 року в Німеччині подали позов за фактом СНПК в Україні.⁹⁴ Партнери проєкту повідомляють, що 20 країн відкрили справи щодо злочинів, скоєних в Україні, у тому числі за фактами СНПК.⁹⁵ Партнери проєкту підтримують цю діяльність.

В. Виклики для постраждалих у пошуках справедливості

Попри різноманіття юридичних механізмів, перед постраждалими, які шукають справедливості, стоїть низка викликів. Багато викликів схожі на ті, що впливають на готовність постраждалих говорити про свій досвід загалом. Вони можуть побоюватися наслідків з боку своїх громад або служб безпеки.⁹⁶ Що стосується останнього, партнери проєкту повідомляють про поширений серед постраждалих страх, що їх звинуватять у колабораціонізмі. Це побоювання, імовірно, посилюється відсутністю гарантій з боку ОГП, що щодо постраждалих від СНПК не проводитимуться розслідування на предмет колабораціонізму в результаті злочинів, скоєних проти них.

Деякі з постраждалих мали негативний досвід спілкування з офіційними слідчими. Партнери проекту повідомляють, що підхід, застосований багатьма місцевими працівниками поліції та прокуратури, є проблематичним з погляду ризику повторної травматизації.⁹⁷ В одному з прикладів місцеві чиновники опитували постраждалу особу, яка перенесла СНПК в ув'язненні. Вони проводили інтерв'ю в підвалі, коли різні офіційні співробітники входили й виходили з кімнати, поки постраждала особа розповідала про свій досвід.⁹⁸ У результаті такого досвіду постраждалі можуть утримуватися від подальшої участі в процесі правосуддя.

Багато з постраждалих просто ще психологічно не готові добиватися справедливості. Вони мають нагальніші медичні, психологічні й економічні потреби, які потрібно задовольнити. Інші виїхали з України та прагнуть дистанціюватися від травматичного досвіду.⁹⁹

Ще одна фундаментальна причина, чому постраждалі не шукають справедливості, полягає в тому, що вони не визнають те, що з ними сталося, як СНПК. У цьому документі вже зазначалося, що поліція та прокуратура можуть не виділяти СНПК як окремий злочин. Тоді самі постраждалі теж не вбачають СНПК у тому, що вони пережили. Зокрема, постраждалі чоловіки часто називають пережите тортурами, а не сексуальним насильством.¹⁰⁰ Тому, хоча вони можуть домагатися справедливості за те, що з ними сталося, вони не шукають справедливості за СНПК як таким.

Фото: Аарон Берден

С. Важливість підтримки постраждалих у процесі пошуку справедливості

Для тих постраждалих, які бажають домогтися справедливості, юридична підтримка відіграє важливу роль, спрямовуючи їх у цьому процесі. Попри те, що притягнення до відповідальності є центральною частиною права постраждалого на засіб правового захисту й доступ до правосуддя, часто існує розрив зв'язку між судовим процесом і постраждалими. Партнерам проекту траплялися ситуації, коли постраждалі повідомляли про пережите владі, але за 18 місяців ще нічого не чули про хід справи.¹⁰¹ Юридичні представники можуть допомогти постраждалим закрити цю прогалину, відстежуючи перебіг розслідування, просуваючи справу разом із прокурорами й інформуючи постраждалих на кожному етапі провадження. Юридичне представництво гарантує, що постраждала особа повністю розуміє, що відбувається, і її бажання ефективно доводяться до відома.¹⁰²

Протести під Білим домом на підтримку України. Фото: Іен Хатчинсон

Ще одна важлива роль юридичної підтримки полягає в тому, щоб спонукати прокурорів зазначати факти СНПК в матеріалах справи, коли це доречно, тим самим визнаючи повний обсяг досвіду постраждалої особи.¹⁰³ Крім того, постраждалі повинні заповнювати форми, необхідні для підтвердження їх права на компенсацію. Згідно з чинним законодавством України, постраждалі повинні самі орієнтуватися в цій системі.¹⁰⁴ Юридичний супровід відіграє важливу роль у наданні постраждалим можливості заповнювати необхідну документацію.

Під час надання юридичної підтримки дуже важливо, щоб організації громадянського суспільства, які працюють із постраждалими від СНПК, враховували свої очікування щодо того, чого можуть досягти механізми правосуддя. Офіційні процеси правосуддя можуть мати обмежене охоплення й не мати можливості задовольнити весь комплекс потреб, сформульованих окремими особами та спільнотами, що виникають у результаті конфлікту. Вони також можуть бути обмеженими з погляду ресурсів, масштабу й обсягу, бо діють вузькі визначення жертв, типів порушень і обмежені часові рамки для розгляду, і тим самим виключати багатьох жертв. Забезпечення розуміння постраждалими від СНПК цих потенційних обмежень може допомогти мінімізувати розчарування у формальному процесі правосуддя.

Робота GIJTR з жертвами й постраждалими від звірств, скоєних під час збройних конфліктів, свідчить про те, що існує потреба в альтернативних і реалізованих громадами засобах висвітлення правди та зцілення від травм. На відміну від формальних процесів правосуддя, громадські ініціативи щодо встановлення правди та зцілення від травм можуть давати унікальний, особистий погляд на події, який може бути недостатньо представлений в іншій офіційній документації, зібраній та складеній правозахисними організаціями, судами й архівами.

СПІВПРАЦЯ Й КООРДИНАЦІЯ ДІЙ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ РЕАГУВАННЯ НА СНПК

Як уже згадувалося, СНПК впливає на постраждалу особу різними способами — психічно, фізично, юридично, соціально, тому й вимагає комплексного реагування. Крім того, реагування на СНПК не є лінійним процесом, у ході якого постраждалі переходять з одного етапу на інший. Постраждала особа може приєднуватися до процесу на різних етапах. Наприклад, постраждалу особу може опитати документатор із громадянського суспільства, який потім сприятиме встановленню контакту з прокурором. Постраждала особа може спочатку поговорити з прокурором, який потім сприятиме встановленню контакту зі службами підтримки. Постраждала особа може звернутися по допомогу до психолога, який потім сприятиме встановленню контакту з документатором. Постраждала особа може звернутися по юридичну допомогу до організації, яка потім сприятиме встановленню контакту зі службою психологічної підтримки. Шляхи направлення є міжсекторальними. Як наслідок, ефективність реагування на СНПК залежить від співпраці між різними суб'єктами для забезпечення скоординованого підходу, який мінімізує як дублювання, так і прогалини. В Україні такими суб'єктами є документатори, постачальники послуг підтримки та українські державні установи, зокрема прокуратури.

Фото: Зої

A. МІЖ ДОКУМЕНТАТОРАМИ

Для дотримання принципу «не нашкодь» важлива співпраця між організаціями, які здійснюють документування. Документатори повинні звести до мінімуму зайве багаторазове опитування постраждалих, оскільки кожне інтерв'ю може призвести до їх повторної травматизації.¹⁰⁵ Як зазначалося раніше, у повторному інтерв'ю може виникнути потреба, у тому числі й для полегшення постраждалим доступу до правосуддя.¹⁰⁶ Тому основна увага тут приділяється організаціям громадянського суспільства та їхнім зусиллям, спрямованим на зменшення дублювання документації.

Основним заходом координації, який вживають партнери проєкту, є спільна база даних, доступна іншим організаціям, що також здійснюють документування.¹⁰⁷ Якщо постраждала особа надала згоду на поширення своєї інформації, організації громадянського суспільства можуть використовувати базу даних як для того, щоб дізнатися, чи ця особа вже була опитана, так і для отримання інформації про постраждалу особу без необхідності повторного інтерв'ю з нею або, принаймні, без необхідності повторного інтерв'ю на ту саму тему. Крім того, партнери проєкту можуть укладати спеціальні угоди про обмін даними з іншими організаціями, що здійснюють документування, знову ж таки, за умови, що постраждала особа дала згоду.¹⁰⁸

Попри ці зусилля з координації, партнери проєкту виявили, що багато постраждалих усе ще неодноразово опитуються. Один документатор навів для прикладу постраждалу особу, у якої інтерв'ю брали чотири рази — міжнародна організація, українські спецслужби та дві організації громадянського суспільства.¹⁰⁹ Виклики, пов'язані з використанням бази даних для розв'язання проблем із документуванням, мають два аспекти.

По-перше, не всі організації, що займаються документуванням, використовують спільну базу даних. Це упущення особливо характерне для міжнародних неурядових і міждержавних організацій. У деяких випадках такий обмін даними може не відповідати зобов'язанням організацій чи їхній політиці конфіденційності й безпеки. По-друге, навіть серед організацій, що використовують базу даних, введення даних є несистемним. Між отриманням інформації в ході польових місій та її введенням виникає природна затримка. Крім того, у деяких випадках інформація відсутня повністю.¹¹⁰

Можлива й третя проблема — відсутність згоди постраждалої особи ділитися своєю інформацією таким чином. Партнери проєкту повідомляють, що такої ситуації ще не було, але її можливість усе ж варто допускати. Партнери проєкту вивчають шляхи покращення координації з іншими документаторами, у тому числі з місцевими й міжнародними неурядовими та міждержавними організаціями.¹¹¹

Фото: Сем Макгі

В. МІЖ ДОКУМЕНТАТОРАМИ ТА СЛУЖБАМИ ПІДТРИМКИ

Співпраця й координація між документаторами та постачальниками послуг підтримки можуть забезпечити постраждалим доступ до необхідної підтримки для зцілення від отриманих травм і задоволення інших нагальних потреб, а також щоб зробити процес інтерв'ю якомога менш шкідливим.

Як зазначалося раніше, передові міжнародні методи роботи передбачають, що документатори знають про наявні служби підтримки й направляють постраждалих до необхідних служб. За допомогою цих шляхів направлення документатори можуть сприяти наданню постраждалим допомоги для задоволення потреб, які виявляються під час інтерв'ю. На практиці ці шляхи направлення є різноспрямованими. Документатори не лише направляють постраждалих до служб підтримки, але й можуть допомогти у виявленні постраждалих, які готові поділитися своїми історіями або вдатися до правових засобів. Координуючи свої дії з постачальниками послуг, зокрема з фахівцями з охорони психічного здоров'я, документатори зможуть проводити інтерв'ю в той час, коли воно буде найменш шкідливим і потенційно терапевтичним для постраждалої особи. Партнери проєкту повідомляють про регулярне спілкування з психологами, які лікують постраждалих, щоб дізнатися про їхні рекомендації та визначити, чи можна опитувати їх клієнтів.¹¹²

Однак ефективність координації дій між документаторами й постачальниками послуг знижують три фактори. По-перше, той самий страх, який заважає постраждалим ділитися своїми історіями з документаторами, може завадити постраждалим звертатися по допомогу. Тому деякі постраждалі можуть не погоджуватися на передачу своїх даних постачальникам послуг.¹¹³ По-друге, з боку постачальників послуг нерідко відзначається недовіра до документаторів, бо ці групи мають різні пріоритети й раніше разом не працювали. По-третє, кількість порушень і незавершеність конфлікту означають, що послуги не доступні в необхідних масштабах — кількісно, географічно чи демографічно — для задоволення потреб.

С. МІЖ ДОКУМЕНТАТОРАМИ Й УКРАЇНСЬКИМ УРЯДОМ

Співпраця й координація дій між організаціями, що здійснюють документування, і українським урядом можуть сприяти притягненню до відповідальності за законом винних та правовому захисту постраждалих. Однак у будь-якому конфлікті цілком імовірно, що цілі й робочі методи документаторів і офіційних слідчих не завжди збігатимуться.¹¹⁴ Офіційні слідчі повинні працювати в рамках чітких структурно-правових параметрів, орієнтованих на конкретні правові наслідки. Тоді як для отримання ширшого спектру результатів документатори можуть взаємодіяти з постраждалими відповідно до різних процедур. Продумана координація та співпраця в

Фото: Маргарита Марушевська

таких сферах, як обмін даними, є важливими для того, щоб взаємодія між документаторами й офіційними слідчими підсилувала обидві сторони та залишалася зосередженою на найкращих інтересах постраждалих. Партнери проекту повідомляють про регулярну взаємодію з ОГП, вважаючи його важливим союзником, що є передвісником впровадження конструктивних підходів до розв'язання проблем, пов'язаних із розбіжностями.¹¹⁵

Основним напрямком співпраці між документаторами й ОГП є встановлення постраждалих осіб шляхом безпосереднього представлення або обміну інформацією, зібраною від постраждалих. З огляду на негативний досвід контакту багатьох постраждалих з офіційними слідчими, у деяких випадках документаторам із громадянського суспільства легше побудувати довірчі відносини.¹¹⁶ Крім того, громадянське суспільство загалом має більше контактів у місцевих громадах для виявлення постраждалих.¹¹⁷ Партнери проекту повідомляють, що коли вони виявляють постраждалих, зацікавлених у повідомленні про СНПК офіційним слідчим, документатори сприяють таким контактам.¹¹⁸

У випадках, коли постраждала особа не бажає або не може розмовляти з офіційними слідчими, і якщо вона дає згоду, документатори можуть поділитися з прокурорами розповіддю про події, які сталися з постраждалою особою. Партнери проекту створили дзеркальний сайт своєї бази даних і надали прокурорам доступ до нього. Цей сайт наповнюється лише тією інформацією, яку партнери проекту згодні передати офіційним слідчим.¹¹⁹

Київ, Україна. Фото: Мар'ян Блан

Прокурори з трьох областей звернулися з проханням надати доступ до цього сайту та пройти навчання.¹²⁰ Однак закон забороняє прокурорам використовувати інформацію, зібрану організаціями громадянського суспільства, у судових процесах.¹²¹ Тому постраждалій особі все одно потрібно буде поговорити з офіційними слідчими, щоб справу було порушено.

Цей обмін інформацією, через необхідність, здійснюється тільки в одному напрямку. Як і в більшості юрисдикцій, в Україні існують юридичні та практичні перешкоди для того, щоб офіційні слідчі обмінювалися інформацією безпосередньо з документаторами з громадянського суспільства.¹²² Також у документаторів можуть виникнути підстави додатково опитати постраждалих, які вже були опитані ОГП, оскільки ці два суб'єкти можуть шукати різну інформацію. Відповідно до нормативно-правового поля України СНПК вважається окремим видом побутових злочинів.¹²³ Ця характеристика відрізняється від міжнародного права, де масштаб і сукупність обставин СНПК є важливими ознаками для доведення певних злочинів, таких як злочини проти людства. Таким чином, документатори можуть вимагати від постраждалих ширшої контекстуальної інформації, ніж та, яку можуть зібрати офіційні слідчі, для підготовки більш загальних справ за однаковою моделлю.¹²⁴ Документатори повинні подбати про те, щоб ці інтерв'ю доповнювали, а не дублювали одне одного. Це ще один напрямок, у якому величезну позитивну роль може зіграти юридичне представництво постраждалих, коли відповідна інформація з інтерв'ю, проведених офіційними слідчими, передається організаціям громадянського суспільства або гарантується розуміння постраждалою особою мети додаткового інтерв'ю.¹²⁵

Фото: Бренді Александра

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й ЗАЦІКАВЛЕНИХ МІЖНАРОДНИХ СТОРІН У ПОСИЛЕННІ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ І МЕТОДІВ ДОКУМЕНТУВАННЯ СНПК ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІДПОВІДНОГО РЕАГУВАННЯ

Резолюція 2467 Ради Безпеки ООН підкреслює як «необхідність підходу, орієнтованого на постраждалих, у запобіганні та реагуванні на СНПК...», так і «важливість внеску громадянського суспільства ... [у] реагуванні на сексуальне насильство під час конфлікту...» для роботи служб реагування першої лінії, що працюють під час конфліктів.¹²⁶ Крім того, Резолюція «визнає важливість підтримки та сприяння громадянському суспільству... в усіх зусиллях із запобігання та реагування...».¹²⁷ Далі вона закликає держави-члени й установи ООН сприяти зміцненню потенціалу громадянського суспільства, залученого до такої роботи.¹²⁸

Працюючи разом із громадами, які вийшли з конфліктів за останнє десятиліття, GIJTR пересвідчилася в тому, що війни й масові звірства мають гендеризований вплив, у тому числі на осіб усіх гендерів, які зазнали стигматизації з боку їхніх сімей або громад після того, як вони пережили СНПК. Хоча надто часто ці типи порушень ігнорують у процесах правосуддя перехідного періоду, навмисно чи несвідомо відсуваючи їх на задній план на користь наративів, зосереджених на історіях комбатантів і тих, хто займає владні посади, GIJTR також переконалася, що більшість позитивних змін стосовно СНПК були зумовлені невтомними зусиллями постраждалих і оточуючих їх спільнот підтримки, особливо в ситуаціях, коли держава була співучасником злочинів або з інших причин не в змозі адекватно відреагувати. Роль організацій громадянського суспільства, діяльність яких часто ґрунтується на прагненні до більш справедливого й мирного майбутнього, у тому числі й для постраждалих, і які діють на основі глибокого розуміння культурного контексту та місцевих реалій, відіграє важливу роль у просуванні правди, справедливості та зцілення від наслідків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у приверненні уваги до потреб постраждалих, а також у пропонуванні інноваційних рішень для підтримки постраждалих і запобігання повторенню таких порушень.

Як зазначено в цьому документі, організації громадянського суспільства в Україні відіграють вирішальну роль у низці сфер.

- Документатори з громадянського суспільства розширюють зони охоплення офіційних розслідувань, тим самим полегшуючи доступ до правосуддя для постраждалих. Організації громадянського суспільства дають змогу знайомити постраждалих із національними й міжнародними слідчими. Крім того, документатори з громадянського суспільства опитують постраждалих і діляться цією інформацією з прокурорами.

- Документатори з громадянського суспільства й постачальники послуг підтримки підштовхують офіційних слідчих до впровадження орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних підходів і сприяють зміцненню їхнього потенціалу для цього. Громадянське суспільство координує роботу експертної робочої групи з питань СНПК, яка консультує ОГП щодо роботи з постраждалими, у тому числі шляхом розробки посібників і методичних рекомендацій.¹²⁹ Ці організації також проводять навчання урядових суб'єктів, особливо на місцевому рівні, щодо того, як розпізнавати СНПК і проводити інтерв'ю з постраждалими відповідно до передових міжнародних методів.¹³⁰
- Надавачі правової допомоги з громадянського суспільства стежать за тим, щоб прокурори визнавали випадки СНПК у їхніх справах, щоб не допустити безкарності за такі злочини. Суб'єкти громадянського суспільства стежать за ходом справ разом із прокурорами та слідчими, щоб переконатися, що вони просуваються, і допомагають постраждалим на різних етапах розслідування й судових розглядів.¹³¹
- Організації громадянського суспільства підсилюють спроможність держави надавати життєво важливу психологічну, медичну, економічну та іншу підтримку постраждалим. Наразі більшість цих послуг надає громадянське суспільство, а не держава.¹³²

Документування СНПК, притягнення до відповідальності та підтримка постраждалих — це довготривалі процеси, які потребують гнучкої та сталої підтримки, у тому числі технічної, політичної та фінансової. Масштаби порушень в Україні перевищують здатність комплексно реагувати будь-якої окремої держави — особливо держави, яка перебуває в епіцентрі незавершеного конфлікту. Міжнародні зацікавлені сторони надають суттєву підтримку в реагуванні на СНПК.

Знімок зроблено в Празі, Чеська Республіка. Зображення: Юрій Хомицький

Що стосується технічної підтримки, державні й регіональні органи забезпечують зміцнення потенціалу шляхом експертного керівництва, навчання та наставництва для суб'єктів громадянського суспільства й офіційних слідчих. Завдяки цій допомозі такі суб'єкти мають засоби для ефективного задоволення надзвичайної потреби в зборі інформації про СНПК. Міжнародні зацікавлені сторони також співпрацюють з українським урядом задля створенням державної основи й механізмів, необхідних для підтримки постраждалих від СНПК у довгостроковій перспективі.¹³³

Фото: Аарон Берден

Що стосується політичної підтримки, важливо, щоб міжнародні зацікавлені сторони залучали громадянське суспільство до правових і структурних змін, необхідних для сприяння випровадженню орієнтованого на травми й постраждалих гендерно-інклюзивного підходу до постраждалих від СНПК.¹³⁴ Отримана від них інформація вноситься в дані про те, яку структуру повинні мати проекти реагування на СНПК.¹³⁵

Важливо те, що міжнародні зацікавлені сторони надають фінансову підтримку, яка дозволяє суб'єктам громадянського суспільства вживати важливих заходів, перелічених вище, доки уряд України не перейме її на себе на постійній основі, де це необхідно. Однак ця робота не зводиться до фінансування короткострокових проектів, а показники успіху базуються на кількості проведених інтерв'ю або оформлених справ. Якщо процес має бути орієнтований на постраждалу особу, він передовсім має враховувати часові обмеження постраждалої особи. Крім того, психічне благополуччя документаторів, які й так обтяжені характером роботи, яку вони виконують, страждає, коли безпека їхньої роботи гарантована лише до моменту закінчення кожного проекту.¹³⁶ Таким чином, постійна фінансова підтримка, яка повинна бути гнучкою та довгостроковою, є життєво важливою для того, щоб постраждалі від СНПК в Україні могли подолати травматичний вплив свого досвіду, коли вони будуть готові. Як зауважив один документатор, важливо бути поруч, коли постраждалі готові розповісти про жакливі речі, які з ними сталися.¹³⁷

ВИСНОВКИ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ

Громадянське суспільство та ОГП докладають спільних зусиль для документування, підтримки постраждалих і притягнення до відповідальності за СНПК із застосуванням орієнтованого на травму й постраждалих гендерно-чутливого підходу в Україні. Але на цьому шляху існує низка перешкод. Багато з них знаходяться поза контролем українського уряду, міжнародних зацікавлених сторін і громадянського суспільства. Однак є кроки, які можна зробити, щоб середовище для повідомлення про такі злочини стало сприятливішим, а реагування на них ефективнішим. Цей документ завершується конкретними рекомендаціями для українського уряду, міжнародних зацікавлених сторін, громадянського суспільства й донорів.

А. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО УРЯДУ

Взяти на себе зобов'язання першочергово впроваджувати передові міжнародні методи, у тому числі Кодекс Мурад і Міжнародний протокол про документування й розслідування випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом,¹³⁸ серед державних установ, які збирають інформацію від постраждалих, а також з'ясувати, як міжнародні протоколи можуть посилити методи роботи в рамках урядової політики, програм і діяльності

Партнери проекту повідомляють, що на національному рівні прокурори почали широко застосовувати орієнтований на травму й постраждалих гендерно-інклюзивний підхід. У результаті навчання, проведеного підрозділом СНПК ОГП і громадянським суспільством, серед прокурорів на місцевому рівні також спостерігаються покращення. Однак ці покращення не є рівномірними. Постраждалі також повідомляють про негативний досвід спілкування з національною поліцією. Тому український уряд повинен посилити спроможність офіційних слідчих, у тому числі запровадити для всіх місцевих прокурорів і національної поліції програму навчання передовим міжнародним методам взаємодії з постраждалими від СНПК.

Розглянути, як підтвердити невинуватість постраждалих і підвищити обізнаність про поширеність СНПК за допомогою комунікацій

Однією з перешкод, що заважає постраждалим від СНПК ділитися своїм досвідом, є страх звинувачення та стигматизації. Крім того, багато постраждалих не визнають події, які вони пережили, як СНПК. Обидві ситуації призводять до заниження справжніх масштабів СНПК і можуть завадити постраждалим отримати необхідну підтримку. Український уряд повинен розглянути можливість проведення інформаційно-просвітницької кампанії з цього питання.

Гармонізувати національне кримінальне законодавство з міжнародним правом щодо СНПК

Критично важливим кроком для ефективного реагування на СНПК є правова основа, яка визнає злочин. Україна не ратифікувала Римський статут, а також не прийняла Законопроект 2689. Ці зміни приведуть кримінальний кодекс у відповідність до міжнародного права щодо воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людства та містять конкретні положення про сексуальне насильство.¹³⁹ Реальність постраждалих полягає в тому, що вони пережили жорстокі злочини. За своєю природою жорстокі злочини не можуть бути належним чином урегульовані за допомогою національного кримінального кодексу. Для того, щоб постраждалі від СНПК могли отримати доступ до справжнього правосуддя, яке відповідало б їхнім стражданням, має існувати законодавство щодо міжнародних злочинів.¹⁴⁰ Крім того, прокурорам буде простіше використовувати інформацію про міжнародні злочини для здійснення судового переслідування в рамках таких справ, ніж розглядати кожну окрему справу окремо. Під час розгляду злочинів, що відносяться до жорстоких, окремі випадки можуть бути об'єднані, що зробить весь процес швидшим, ефективнішим і справедливим з урахуванням того, що сталося в конкретному випадку.

Розглянути можливість внесення змін до законодавчої бази, щоб дозволити прокурорам використовувати інформацію, зібрану документаторами, як доказ

В Україні, як і в багатьох інших юрисдикціях, суди можуть приймати лише докази, зібрані офіційними слідчими.¹⁴¹ Однак, з огляду на масштаби порушень в Україні, можливість для прокурорів використовувати інформацію, зібрану документаторами, розширила б охоплення прокурорів і доступ постраждалих до правосуддя. Український уряд повинен розглянути положення, яке дозволить використовувати отриману документаторами інформацію як доказ за умови дотримання певних стандартів збору та автентифікації.

Забезпечити юридичне представництво постраждалих

Орієнтований на постраждалу особу підхід передбачає повагу до автономії та свободи волі постраждалої особи. Юридичний представник може забезпечити розуміння постраждалою особою процесу притягнення до відповідальності та її повну поінформованість про статус своєї справи та про те, чого очікувати. Це представництво допомагає захистити інтереси постраждалих і забезпечити виконання їхніх побажань. Український уряд повинен подбати про те, щоб постраждалі мали доступ до юридичного представництва.

Надавати державну підтримку постраждалим

Постраждалі від СНПК потребують багатогранної, тривалої та короткострокової підтримки, у тому числі психологічної, медичної, юридичної та економічної допомоги. Наразі ці послуги недоступні в тому масштабі чи географічному розподілі, який необхідний для задоволення всіх потреб. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у наданні цих послуг, але це завдання, яке має бути профінансоване державою. Важливо, щоб ці послуги відповідали індивідуальним потребам постраждалих з урахуванням статі, віку й соціально-економічного статусу серед іншого. Зокрема, партнери проєкту повідомляють про нестачу психологічних і медичних послуг для чоловіків. Ще є недостатньо інформації для встановлення масштабу чи частки постраждалих чоловіків або представників LGBTQI+. Однак наявних на даний момент послуг недостатньо для задоволення актуальних потреб. Український уряд має розширити доступність державної підтримки для постраждалих.

Уповноважити ОГП діяти на власний розсуд щодо припинення всіх розслідувань і судового переслідування постраждалих від СНПК як колаборантів

Українська влада допитувала постраждалих від СНПК, а в деяких випадках і обвинуватила їх у колабораціонізмі, через статеві зносини з представниками російських військ, коли вони перебували під російською окупацією та контролем.¹⁴² Якщо коротко, щодо постраждалих проводять розслідування та їх притягують до відповідальності за ті самі злочини, яких вони зазнали. Хоча визначення зґвалтування за національним законодавством не повністю узгоджується з визначенням зґвалтування за міжнародним кримінальним правом, українські органи влади повинні розглядати таких осіб як презумптивних жертв СНПК. Особи, які вважаються жертвами злочинів згідно з міжнародним правом, не повинні підлягати розслідуванню та притягненню до відповідальності за колабораціонізм за злочини, вчинені проти них. Важливо, щоб ОГП публічно сигналізував про цю позицію постраждалим громадам, щоб зміцнити довіру серед постраждалих у майбутньому.

Запровадити легкодоступну програму репарацій для осіб, які пережили СНПК

Репарації можуть відігравати важливу роль у праві постраждалих на засоби правового захисту.¹⁴³ Український уряд повинен забезпечити, щоб права жертв на засоби правового захисту й репарації були включені в загальну правову та політичну базу уряду, запроваджену для реагування на конфлікт. Крім того, Президент України має ухвалити Указ Президента про встановлення всеосяжної політики щодо репарацій постраждалим від СНПК, у тому числі для забезпечення термінових відшкодувань, із метою визнання тяжкості злочинів і порушень, яких зазнали постраждалі, і явної шкоди, якої вони зазнають, із вказанням, що такі порушення та злочини є протиправними діями, на які буде відповідна реакція.

В. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Постійно підтримувати зміцнення потенціалу організацій громадянського суспільства щодо орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних підходів.

Міжнародні зацікавлені сторони відіграють ключову роль у зміцненні потенціалу громадянського суспільства різними способами, включаючи навчання, наставництво, експертне керівництво й фінансування. Як зазначили партнери проєкту, вони постійно працюють над удосконаленням своїх методів у цій сфері. Міжнародні інституції мають і надалі надавати важливу підтримку в цій сфері.

Розробити індивідуальні програми зміцнення спроможності місцевих органів влади

Міжнародні зацікавлені сторони також відіграють ключову роль у підтримці зміцнення потенціалу офіційних слідчих та інших органів влади. Ця підтримка також має продовжуватися, зокрема комплексні навчальні програми для місцевих правоохоронних органів, судової системи й постачальників медичних послуг. Ці програми мають бути зосереджені на чутливості до СНПК, орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних підходах, а також на міжнародних правових стандартах і передових методах.

С. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збільшити кількість тренінгів для журналістів щодо застосування орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних підходів під час взаємодії з постраждалими від СНПК.

Партнери проекту повідомляють, що багато постраждалих мали негативний досвід спілкування з журналістами через те, як саме проходило інтерв'ю, або через наслідки поширення їхніх історій. Цей досвід ускладнює встановлення довіри між постраждалими й документаторами. Журналістські організації повинні забезпечити підвищення обізнаності та зміцнення потенціалу, щоб забезпечити серед журналістів краще розуміння того, як взаємодіяти з постраждалими від СНПК, зокрема що стосується використання наявних матеріалів на цю тему.¹⁴⁴

Сприяти діалогу на рівні громади для розуміння й подолання шкідливих соціальних і гендерних норм, які посилюють стигматизацію щодо СНПК

Страх і стигматизація можуть завадити постраждалим від СНПК ділитися досвідом і звертатися по підтримку. Паралельно з рекомендованою урядовою кампанією з підвищення обізнаності щодо СНПК і невинуватості постраждалих, громадянське суспільство має на рівні громад проводити обговорення соціальних і гендерних норм, які сприяють стигматизації.

Покращити координацію між документаторами з громадянського суспільства, щоб мінімізувати зайве дублювання інтерв'ю

У повній мірі уникнути повторних інтерв'ю з постраждалими від СНПК неможливо. Однак слід уникати дублювання інтерв'ю різними документаторами з громадянського суспільства через ризик повторної травматизації. Документатори з громадянського суспільства повинні в активній співпраці визначати ефективні підходи до координації та обміну даними.

Забезпечити юридичне представництво постраждалих

Наразі суб'єкти громадянського суспільства надають цінні послуги правової підтримки постраждалим. Юридичне представництво допомагає просувати справи про СНПК і підштовхує офіційних слідчих зазначати в матеріалах справи сексуальний характер скоєних злочинів.¹⁴⁵ Організації громадянського суспільства повинні надалі надавати цю важливу послугу.

D. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ДОНОРІВ

Вимагати й ефективно підтримувати виконавців проєктів у дотриманні найкращих міжнародних методів

Передові міжнародні методи щодо орієнтованих на травму й постраждалих гендерно-інклюзивних підходів до СНПК, таких як Кодекс Мурад та інші, поширюються не лише на ті установи, які безпосередньо працюють із постраждалими, але й на донорів, які фінансують цю роботу. Донори повинні вимагати в умовах фінансування, щоб виконавці враховували основні принципи, такі як отримання інформованої згоди, координація, безпека даних і добробут власного персоналу, під час планування й реалізації проєкту. У свою чергу, фінансування має бути достатнім для того, щоб виконавці могли ефективно вживати цих заходів.

Визнати, що часові рамки, необхідні для того, щоб постраждали від СНПК поділилися своїми історіями, є більшими, ніж у випадку з порушеннями інших видів

Документатори повинні формувати довірчі відносини з постраждалими від СНПК, перш ніж можна буде очікувати, що вони поділяться своїм досвідом. Таке формування довіри часто вимагає багаторазової взаємодії між документаторами й постраждалими. Орієнтований на постраждалих підхід передбачає, що такі часові рамки повинні визначати постраждалі, а не документатори. Тому розслідування випадків СНПК, побудова справ і виявлення сукупності обставин злочинів займає більше часу, ніж у випадку інших видах порушень. Донори повинні враховувати ці реалії під час визначення періоду фінансування проєкту. Аналогічно, задля забезпечення успіху проєкту слід застосовувати гнучкіші показники, а не виключно числові цілі щодо кількості проведених інтерв'ю або побудованих справ.

Враховувати заходи з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки у фінансуванні проєкту з документування

Передові методи передбачають, що будь-яка робота з документування передбачає шляхи направлення до служб підтримки. Але вони не будуть ефективними, якщо кількість служб підтримки недостатня для задоволення потреб постраждалих. Донори, які фінансують програми з документування, також повинні розглянути можливість допомоги таким службам підтримки. Така допомога також повинна включати положення про охорону психічного здоров'я та психосоціальну підтримку самих документаторів, особливо якщо документатори є місцевими й пережили той самий конфлікт, що й люди, у яких вони беруть інтерв'ю.

Розглянути можливість підтримки програми проміжних репарацій

Global Survivors Fund і Dr. Denis Mukwege Foundation у липні 2022 року підписали Меморандум про взаєморозуміння з українським урядом щодо створення програми проміжних репарацій до впровадження комплексної державної програми.¹⁴⁶ Пілотна програма репарацій на початку розрахована на 500 постраждалих.¹⁴⁷ Донори повинні розглянути можливість підтримки проєкту, щоб вийти за межі початково закладеної в бюджеті суми.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАДАННЯ ПОСЛУГ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК РЕАКЦІЯ НА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ, В УКРАЇНІ

ВСТУП

Крім до рекомендацій з притягнення до відповідальності перед постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (Conflict-Related Sexual Violence, СНПК), наведених далі в цьому документі, і на знак визнання цілісного підходу GIJTR до документування порушень прав людини на основі інформації про травми, партнер GIJTR — Центр дослідження насильства та примирення (Center for the Study of Violence and Reconciliation, Центр CSVР) — опитав шістьох спеціалістів-практиків з Міжнародного партнерства з прав людини (IPHR) та Truth Hounds (ТН) з метою вивчення ролі та надання психіатричної та психосоціальної підтримки (mental health and psychosocial support, послуги ППСП) у зв'язку з СНПК в Україні та надання рекомендацій. Послуги ППСП передбачають втручання на кількох рівнях, а саме для зміцнення психічного здоров'я, лікування психічних захворювань і розв'язання соціальних проблем. Ресурси ППСП є невіддільною частиною будь-якого середовища, де була війна й існувала насильницька загроза людському життю й незалежності. У зв'язку з цим надзвичайно важливо, щоб існувало розуміння тривалого психічного та психосоціального тягаря внаслідок агресивної війни Росії проти України.

Ця стаття базується на розповідях документаторів про роботу з постраждалими від СНПК під час операцій документування та зосереджена на потребах постраждалих і документаторів у послугах ППСП. Усі документатори, опитані центром CSVР, брали участь у тренінгах з документування інформації про травми¹⁴⁸ та пройшли навчання в GIJTR, щоб інтегрувати ці знання у свою роботу та взаємодію з постраждалими від СНПК. Це передбачає проведення інтерв'ю, коли документатори усвідомлюють своє емоційне благополуччя та чутливість до дистресу осіб, які дають інтерв'ю, та інших реакцій на травму, щоб мати можливість взаємодіяти з постраждалими психологічно безпечним та етичним способом. У цьому документі описано потребу в системах і процесах інформування про травми під час роботи з постраждалими від сексуального насильства, а також про постійну розробку механізмів втручання, які зосереджені на розумінні та реагуванні на потреби постраждалих і документаторів, які працюють у контексті насильства.

ДОСТУП ДО ПОСЛУГ З ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ (ППСП)

Згідно з теорією людської мотивації Маслоу¹⁴⁹ люди мають ієрархічний набір потреб, які необхідно задовольнити, щоб сприяти психосоціальному благополуччю та здоровій якості життя. Базові потреби виживання відносяться до першого рівня фізіологічних потреб, а потреби безпеки та захисту — до другого. Фізіологічні потреби — це вода, їжа, санітарні умови, притулок/житло, чисте повітря та можливість відпочити (тобто регулярний сон). Потреби в безпеці та захисту — це фізична безпека й відчуття безпеки, здоров'я та доступ до медичної допомоги, працевлаштування, майно, а також сімейна чи соціальна підтримка.

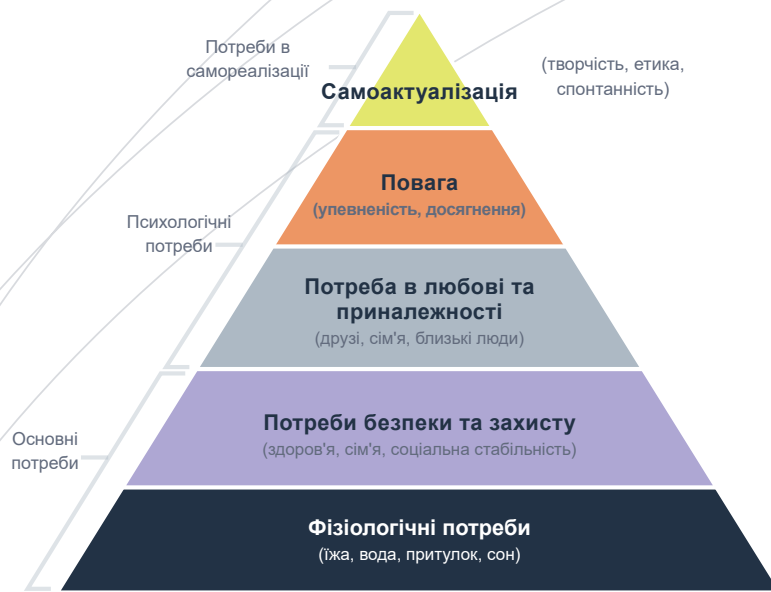
Під час конфлікту ці основні сфери людських потреб і прав стають під загрозу або порушуються. Під час розробки механізмів втручання для постраждалих від конфлікту пріоритетом має бути відновлення цих потреб, оскільки без цього люди часто не можуть зберегти відчуття стабільності та реалізувати інші потреби, що займають вищі рівні в ієрархії, такі як потреби психічного здоров'я, потреби у стосунках і почуття незалежності.

Служби реагування на кризи та міжнародна та місцева гуманітарна допомога зосереджуються на наданні притулку, їжі, води та медичних послуг постраждалим і переміщеним особам¹⁵⁰. Під час конфлікту базові потреби виживання знаходяться під загрозою, і вони займають перше місце для всіх постраждалих людей.

Українські документатори, опитані центром CSVR для написання цієї статті, заявили, що постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Україні часто звертаються по психіатричні та психосоціальні послуги та визначають потребу в них як ключову вимогу для свого здорового благополуччя під час кризи. Однак у сільській місцевості доступ до цих послуг ускладнений через відсутність доступних постачальників послуг ППСП. Тому документатори підкреслили важливість належної підготовки для визначення потреб, пов'язаних із травмою, у своїй роботі, а також доступу до шляхів направлення для отримання послуг ППСП. Це також підкреслює важливість залучення документаторів, які мають культурне розуміння постраждалих у їхньому контексті, для формування довіри, яка часто потрібна жертвам для участі в процесі документування та подальшого направлення для отримання інших послуг, якщо це необхідно. Наприклад, GIJTR працює майже виключно з місцевими документаторами, які перебувають у тому ж контексті, що й постраждалі.

КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ТА СНПК

Військові злочини та масові звірства становлять широку загрозу безпеці, коли нестабільність і

непередбачуваність в результаті цього впливають на цивільних осіб на фізичному та психосоціальному рівнях. Згідно з даними, що надали опитані документатори, багато людей в Україні не знають про те, що таке СНПК¹⁵¹, і ця непоінформованість навіть для особи, яка зазнала насильства, сприяє дисонансу між тим, що сталося фізично, та психосоціальним хвилюванням, що виникло в результаті. Один із документаторів зазначив: *«Я думаю, що суспільство не розуміє, що таке злочини сексуального насильства. Люди вважають, що доторкання до тіла проти волі, примусове роздягання, погрози зґвалтування, потрапляння електричного струму на геніталії – це не СНПК, тому часто не говорять про це під час опитування [під час розслідування] або не вважають це злочином, коли описують переживання своїх знайомих»*. Підвищення обізнаності щодо поняття СНПК надасть можливість постраждалим та їхнім родинам зрозуміти масштаби СНПК як порушення з боку російських державних сил, а відтак сприятиме підтримці громади та співчуттю до постраждалих на їхньому шляху зцілення. Це також сприятиме розумінню громадськістю того, що цей процес зцілення не є лінійним чи фіксованим покроковим процесом для кожного. У той час як фізичні рани можна побачити, психологічні травми зазвичай виявити важче. Часто постраждали повинні зіткнутися з різними рівнями свого життя, на які вплинули порушення.

Підвищення обізнаності про СНПК має бути спрямоване на розширення можливостей постраждалих та їхніх сімей у роботі над зціленням травми у форматі групового процесу, а не лише як тягаря, який несе особа, яка зазнала порушення¹⁵². Це підкреслюється відповіддю опитуваного щодо стереотипів і хибних уявлень, які часто асоціюються з постраждалими від СНПК: *«Дуже часто люди припускають “доступну поведінку” або добровільну згоду жінок на сексуальні контакти з росіянами»*. Звичайно, широка недовіра є ознакою колективної травми, що є характерною для масових злочинів і спричиняє руйнування громади, емпатії та людських зв'язків. Документатори також зазначили: *«Люди на місцевому рівні можуть підозрювати жертв у співпраці з російськими військовими або нав'язувати те, що сталося, через свою особисту неприязнь до сусіда»* та *«Працюючи на місцях, ми помітили, що часто жінок, постраждалих від СНПК, звинувачують як жертв. Хтось отримує співчуття від сусідів, але хтось змушений переїхати, бо боїться громадської думки. Більшість постраждалих від СНПК, як правило, тримають свій досвід у секреті»*.

Уявлення про те, що секс між цивільною особою та солдатом протиборчої сторони під час конфлікту відбувається за згодою, є поширеним і фундаментально проблематичним непорозумінням, яке підкріплюється обмеженою обізнаністю про нюанси тортур і СНПК. Тому вкрай важливо, щоб спеціалісти з надання послуг ППСР у контексті конфлікту мали повноваження допомагати громадам у розумінні динаміки влади, яка часто виникає під час конфлікту, коли сексуальні порушення відбуваються через примус, залякування, домінування та інші фізичні та психологічні прояви сили.

РЕАГУВАННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ НА ПОСЛУГИ ППСР

Як зазначалося вище, українські документатори підкреслили, що значна частина постраждалих, які пройшли опитування, звертаються по послуги ППСР, але доступ до них може бути обмеженим, особливо в сільській місцевості. У місцях, де послуги доступні, постраждалі іноді відповідають на пропозицію допомогти, але згодом не бажають долучатися. Один опитаний заявив, що *«багато людей, яким потрібна допомога, уникають її»*. У багатьох конфліктних ситуаціях загострене відчуття вразливості через травму, спричинену порушеннями, не дає постраждалим намагатися отримати або реагувати на послуги ППСР¹⁵³. Травма впливає на здатність людини сприймати світ як безпечний і передбачуваний, тому люди, які пережили насильство, часто борються з почуттям недовіри, сорому та страху перед подальшим переслідуванням. Психологічна допомога визнається як потреба, але через недоступність ресурсів, страх повторної віктимізації або суперечливі потреби та пріоритети постраждалі не завжди готові прийняти послуги або не можуть отримати до них доступ.

Українські документатори, опитані для написання цієї статті, одногосно відзначили, що послуги ППСП не забезпечені належними ресурсами чи структурою для задоволення потреб людей, які намагаються скористатися ними. Стосовно досвіду персоналу з надання послуг ППСП опитувані відповіли: «*Бракує людей, особливо для участі в польових операціях*», «*попит надто високий*» і що «*безумовно, бракує фахівців, щоб надати допомогу всім, хто її потребує, тому що майже кожна людина, яка пережила російську окупацію, була травмована*». Обмежені ресурси та високий попит підкреслюють психосоціальні проблеми, які залишаються у тих, хто пережив конфлікт, коли вони орієнтуються на постійну травматизацію та насильство.

Документатори також підкреслили, що їм траплялися ситуації, коли доступні послуги ППСП не були структуровані відповідно до особливостей потреб постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. У контексті окупації чи бомбардування всі служби й установи зазнають негативного впливу, і підвищена потреба в реагуванні на постраждалих від СНПК, імовірно, ігнорується, якщо основною метою постачальників послуг є не врегулювання кризи чи швидке реагування. В Україні через обмеження свободи пересування багато послуг ППСП вимушено обмежуються онлайн-платформами. Однак це обмежує їхню ефективність, як зазначив один респондент: «*Проблема цих служб може полягати у відсутності особистого контакту із отримувачами послуг, принаймні на першому етапі знайомства. Тому це ставить під загрозу завершення всього курсу психологічної допомоги*». Це свідчить про те, що українцям, постраждалим від СНПК, було б дуже корисно мати особистий контакт зі спеціалістами, які надають психологічну допомогу, щоб сформувати почуття довіри, безпеки та людського зв'язку, які є основою зцілення травми. Онлайн-послуги можуть бути корисними, оскільки вони дають постачальникам послуг змогу допомогти людям у віддалених географічних регіонах, яким, де це можливо, було б корисно пройти перевірку, тренінг психологічної самопомоги та/або отримати направлення. Однак це може не відповідати потребам ширшої групи постраждалих від СНПК, яким може знадобитися спеціалізована особиста психосоціальна та психіатрична підтримка з низкою підходів до зцілення та лікування.

РЕАКЦІЯ ГРОМАДИ НА ПОТРЕБУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СНПК У ПОСЛУГАХ ППСП

Конфлікт суттєво дестабілізує громади, які безпосередньо постраждали, і може спричинити хвилевий вплив на інші території, які, можливо, не постраждали безпосередньо від насильства. Після російського вторгнення у 2022 році це пережила вся Україна. «*Поранене середовище*» — це термін, яким позначається контекст, у якому насильство торкається всіх сфер людського досвіду й може тривати роками¹⁵⁴.

У своїй соціоекологічній теорії Бронфенбреннер¹⁵⁵ описує розвиток людини протягом життя та згадує концентричні кола, якими візуалізується взаємодія людини з різними взаємозалежними спільнотами. Ця теорія дає розуміння того, як люди розвиваються з часом, а також визначає вирішальну роль громад і соціалізації в розвитку людини. Вона також забезпечує розуміння того, наскільки руйнівною

є війна для людей та їхніх сімей, а також її руйнівний вплив на системи, які допомагають людям розвиватися та функціонувати психологічно та соціально.

Один документатор говорив про перетин психічного здоров'я, конфліктів, суспільних норм і стигми, заявивши: *«Місцеві потребують фахівців, які пройшли навчання для роботи з травмами через війну, а також для роботи зі стигмою, яка існує навколо проблем психічного здоров'я»*. Коли порушуються права людини, ключовим компонентом отриманої травми є те, як насильство руйнує їх відчуття ідентичності, свободи волі та ролі, яку вона відіграє у світі. У постраждалих від СНПК зберігається додатковий рівень травматизації через відсутність підтримки громади та постійну стигматизацію в ставленні.¹⁵⁶ Там, де послуги ППСП мають високий рівень видимості, люди, які йдуть на прийом до консультанта чи терапевта, усвідомлюють, що це може створити в їхній громаді враження, що *«щось сталося»* або *«щось не так»*. Це порушує приватність і конфіденційність і може завдати шкоди благополуччю постраждалих від СНПК. Члени громади можуть встановити, що особа постраждала від сексуального насильства, коли вона користується послугами, і ця можливість порушує процес для багатьох постраждалих стосовно того, коли й кому вони розповідають свою історію. В Україні це поширено в сільській місцевості та менших громадах, причому один респондент зазначив: *«Загалом в українських селах, які були окуповані, рівень обізнаності про психічне здоров'я низький, тому люди соромляться звертатися по допомогу або бояться громадської думки»*.

Одним із наслідків травми для постраждалих є відчуття ізоляції, яке за відсутності належної підтримки може посилюватися. У лікувальних закладах постраждалі часто описують глибокі та стійкі почуття сорому та провини, пов'язані з пережитим організованим насильством, тортурами й сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом.¹⁵⁷ Один із документаторів зазначив: *«[Постраждалі] часто опиняються в ізоляції, намагаються нездоровими способами впоратися з травмою, наприклад вживанням алкоголю, мають думки про самогубство. У багатьох селах жінок, постраждалих СНПК, звинувачують як жертву. Чоловіків, які зазнали сексуальних тортур або з'валтування в полоні, не помічають, вони соромляться розповідати про свою травму і часто залишаються з нею наодинці»*. Це відчуття ізоляції може призвести до того, що постраждалий відчувається безпорадним, безнадійним і нездатним впоратися з тяжкістю своїх емоцій. Це поширено навіть у ситуаціях, коли відбуваються масові чи постійні порушення, попри те, що контекст свідчить про те, що людина не є самотньою у своєму досвіді. Жах і розчарування, викликані тортурами та СНПК, базуються на *«внутрішньопсихічному знанні»*, що порушення спричинила військова сила, потужніша за жертву, і жертва позбавлена захисту з боку державних систем, які зазвичай були готові захистити її.¹⁵⁸ Тому вкрай важливо, щоб постраждалі від СНПК мали доступ до спеціалізованих послуг ППСП, а також були захищені від стигматизації та повторної травматизації, часто спричиненої звинуваченням як жертви. У ситуаціях, коли існує стигматизація щодо психічного здоров'я або постраждалі піддаються прискіпливому погляду громадськості, коли вони звертаються по допомогу, постраждалим часто не дають можливості скористатися або надалі користуватися послугами ППСП.¹⁵⁹

ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗЦІЛЕННЯ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СНПК

Ключовий компонент підтримки зцілення постраждалих від СНПК спрямований на переосмислення власного нарративу та відновлення тих аспектів самовідчуття, які були порушені. Часто постраждалі борються з несправедливістю у середовищі, де немає почуття відповідальності за скоєні порушення. Отже, доступ до правосуддя часто стає ключовою тематичною сферою в межах лікувального та терапевтичного процесу. Це вимагає, щоб спеціалісти-практики з надання послуг ППСП були обізнані щодо різноманітних підходів до зцілення, які можна застосувати для підтримки постраждалих, у тому числі з підходами у сфері правосуддя. Часто виявляється, що жертви не бажають користуватися послугами ППСП, оскільки вони не гарантують і не сприяють переслідуванню кривдників. Отже, робота з постраждалими від СНПК у психосоціальному середовищі вимагає розуміння того, що доступ до правосуддя — це ключовий елемент реабілітації, де постраждалим надається платформа для розгляду порушень проти них як несправедливих.

Один із документаторів описав зцілення як *«політичні та соціальні зміни для постраждалих, відшкодування та притягнення до відповідальності»*. В ідеалі послуги ППСП мають бути цілісними та скоригованими для спільного створення середовища зцілення разом із постраждалими, щоб дослідити, що для них означають зцілення, правозахисна діяльність, притягнення до відповідальності та психосоціальне благополуччя. Іноді для цього може знадобитися розуміння того, що постраждалі можуть брати участь у процесі зцілення, коли вони мають потребу, яка безпосередньо вимагає відшкодування, але вони також можуть відмовитися від процесу, коли відчують його емоційно обтяжливим, що перешкоджає їхній здатності виглядати сильними. Ключове розуміння полягає в тому, що правосуддя є публічним визнанням порушення як неправильного та незаконного, і певною мірою гуманізує жертву, визнаючи, що те, що з нею трапилось, не повинно було статися, і вона не заслуговує на нього. Таке визнання часто каталізує процес одужання.

КОНФЛІКТНЕ ТА ПОСТКОНФЛІКТНЕ ЗЦІЛЕННЯ

Діалог і підвищення обізнаності про взаємозв'язок досвіду постраждалих, травми та конфлікту є важливим компонентом втручання через ППСП. Громадський діалог і міжнародна обізнаність щодо наслідків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, як правило, зосереджуються на статистиці, такій як кількість і демографічні дані постраждалих. Попри те, що ці статистичні дані відкривають важливу картину, повсякденні людські втрати під час війни набагато перевищують те, що можна описати в цифрах. Таким чином, операції з документування та подальше посилення голосів і досвіду постраждалих можуть дати розуміння широкого, але складного впливу СНПК.

Вплив СНПК можна реалізувати, коли послуги ППСП структуровані як доступні та безпечні (фізично та психологічно) і спрямовані на те, щоб допомогти постраждалим зрозуміти вплив СНПК на їх життя. Ефективними вважаються ті послуги психологічної та психосоціальної підтримки, які допомагають постраждалим зрозуміти порушення як травматичні та знову відчувати себе здоровими, коли вони здатні зберігати своє почуття незалежності як активні члени суспільства. Документатори в Україні дали зціленню таке визначення: *«довгострокова соціальна підтримка та реінтеграція у суспільство»*, *«тривала робота з професіоналами, щоб діагностувати проблеми та розв'язати їх»* та *«[прийняття] досвіду постраждалих і того, через що вони пройшли, [рух] далі та [розуміння] того, що вони повинні продовжувати жити попри все»*. Ці відповіді показують, наскільки мультидисциплінарними та цілісними повинні бути підходи до зцілення, оскільки вони наголошують на широких сферах і рівнях послуг, необхідних для сприяння зціленню в умовах країни, яка зазнала військових злочинів і порушень.

Ефективними вважаються послуги ППСП, які сприяють здоровому почуттю інтеграції та поваги до діяльності постраждалих, у тому числі через їхню участь у процесах висвітлення правди та примирення. Вони повинні захищати постраждалих у паралельних процесах, сприяючи інформованим про травму підходам до відповідальності та відшкодування.¹⁶⁰ Опитуваний охарактеризував зцілення як спільний та різнобічний процес, сказавши: *«На мою думку, зцілення має передбачати навчання суспільства концепції травми та психічного здоров'я, забезпечення людей, які пережили окупацію, доступом до психологічної допомоги, по яку вони можуть звертатися анонімно, залучення їх до різних видів діяльності, переконання, що вони почуваються корисними для суспільства... Якщо ми говоримо про зцілення під час конфлікту, багато хто просто хоче відчувати, що вони докладають достатньо зусиль, щоб конфлікт припинився»*.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОТРЕБ ДОКУМЕНТАТОРІВ У ЗАХИСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ

Поки конфлікт в Україні триває, для попередження подальших порушень прав людини виникають різні напрямки у сфері безпеки та гуманітарної допомоги. Якщо зосередитися на негайних і актуальних потребах у виживанні, часто існують невидимі гуманітарні наслідки, з якими у цивільного населення виникають психосоціальні потреби. Опитувані згадували про вплив розповідей про СНПК, заявляючи, що *«тривалий контакт із постраждалими впливає на наше самопочуття»* та *«звірства, які ми задокументували, шокують, однак ми отримуємо психологічну допомогу, яка*

дозволяє нам залишатися здоровими та виходити зі стану стресу». Ці відповіді надають уявлення про постійну потребу в підході, заснованому на травматичній інформації та спрямованому на постраждалих, до документування в зонах конфлікту, який продовжує фокусувати увагу на досвіді постраждалих і спеціалістів, які спільно працюють над зменшенням впливу сексуального насильства та інших військових злочинів, пов'язаних з конфліктом.

Вищезазначені думки документаторів про вплив на психічне здоров'я людей, які пережили сексуальне насильство під час конфлікту, також дозволяють зрозуміти далекосяжні наслідки актів насильства. Один із документаторів заявив: «важко [документувати порушення прав людини], але дуже важливо продовжувати це робити». Це підтверджує досвід партнерів GIJTR у проведенні тренінгів з документаторами, присвячених роботі з травматичною інформацією, коли документаторам іноді було важко усвідомити власний емоційний досвід, а також емоційні вимоги документування. На це частково впливає невід'ємне гуманне бажання захистити постраждалого від повторної травматизації в процесі опитування. Це також походить від вродженої потреби «захистити себе» від відчуття глибини й інтенсивності емоцій, які часто виникають у відповідь на психологічні вимоги роботи з СНПК. Труднощі, які постають перед документаторами, також підкреслюють потенціал вторинної травматизації та можливість появи власної травми. Ці спостереження підтверджують необхідність у підходах до документування, які враховують травми, спрямовані на благополуччя всіх людей, залучених до процесу документування, зокрема самих документаторів. Послуги ППСП повинні бути невіддільним компонентом загального процесу, у межах якого документатори отримують підтримку, щоб знизити ризик травми від своєї роботи, особливо в таких програмах, як програми документування GIJTR, де документатори походять з того ж контексту, що й постраждалі, яких вони опитують. Підходи до роботи з сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом, з урахуванням травми враховують, що боротися з такими порушеннями важко для всіх учасників, хоча й з різним ступенем, і існує потреба забезпечити доступність підтримки як для постраждалих, так і для тих, хто документує злочини, для позбавлення від травми.

Висновок

Під час війни чи збройного конфлікту гуманітарні наслідки часто вимірюються кількістю вбитих, поранених або переміщених проти волі. Таким чином, реагування на надзвичайні ситуації, як правило, зосереджене на задоволенні базових (первинних) потреб цивільного населення протягом критичного періоду, щоб допомогти йому сформувати відчуття стабільності та безпеки. Інтерв'ю з документаторами фактів СНПК в Україні висунули на перший план необхідність цілісного та мультидисциплінарного підходу до теми сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, який відповідає потребам цивільних осіб, а також спеціалістів, які працюють з травмами постраждалих.

Надана документаторів інформація підкреслює далекосяжні наслідки насильства для тих, хто пережив насильство, на яких залишається тягар зцілення від насильства, а також боротьба зі стигмою, яка часто пов'язана з сексуальним насильством, і доступ до послуг ППСП. Збільшення загальної видимості послуг ППСП може сприяти тому, що постраждалі почуватимуться в небезпеці, і, отже, може призвести до небажання постраждалих брати участь у підтримці через страх повторно стати жертвою та вислуховувати від громади звинувачення як жертви. Статті документаторів ще більше зміцнили потребу в спеціалістах-практиках ППСП, які мають детальне розуміння впливу СНПК на окремих людей та їхні громади, а також у контекстуально відповідних підходах до лікування та реабілітації. Ця стаття також висунула на передній план поняття зцілення та правосуддя, коли розуміється, що система правосуддя відіграє вирішальну роль у тому, щоб постраждалі відчули визнання та гуманізацію та, зрештою, отримали доступ до деяких аспектів свого зцілення через процеси правосуддя.

Загалом, інтерв'ю з документаторами фактів СНПК в Україні підкреслили цінність підходів з урахуванням травми, таких як GIJTR, які дають їм змогу виконувати свою роботу з чутливістю до травм і страждань як власних, так і постраждалих.

Рекомендації

Рекомендації громадським організаціям:

1. Сприяти діалогу на рівні громади для боротьби зі шкідливими соціальними та гендерними нормами, які посилюють стигматизацію навколо СНПК та підвищують обізнаність про колективну травму в громаді.

Коли відбувається масштабне насильство, громадські організації повинні знайти ефективні способи інформування громадян шляхом підвищення обізнаності про СНПК та колективну травму в громадах, які зазнали впливу. Таке втручання може допомогти громадам зрозуміти природу СНПК та пом'якшити звинувачення жертв, стигматизацію та недовіру, які ще більше ізолюють тих, хто пережив СНПК. Втручання також може допомогти зрозуміти далекосяжні психосоціальні наслідки СНПК як порушення як для жертви, так і для її безпосередньої психосоціальної підтримки, яка передбачає підтримку сім'ї та громади. Такі матеріали сприяють розробці механізмів втручання, які своєю чергою сприяють одужанню громади після насильства у довгостроковій перспективі.

Рекомендації для донорів:

2. Вимагати й ефективно підтримувати виконавців проєктів ППСР у дотриманні передового міжнародного досвіду.

Постачальники послуг ППСР повинні бути обізнані для того, щоб глянути на травму під відповідним кутом, під яким щоб втручання відповідало потребам цивільних осіб, постраждалих і спеціалістів-практиків у період конфлікту. Послуги ППСР можуть стати першою психологічною допомогою та безпосередньою допомогою тим, хто потрапив у біду; групове втручання, яке спрямоване на зцілення; нарощування потенціалу та психосоціальна підтримка для спеціалістів-практиків і рятувальників, які працюють з постраждалими; або ведення діалогу для формування довіри та безпеки між членами групи та родинами. Послуги ППСР є невіддільним елементом конфлікту, необхідним для сприяння та покращення підходів до роботи з постраждалими від СНПК з урахуванням травми.

3. Виділити у рамках фінансування проєктів документації кошти на послуги ППСР.

Поточні місії з документування повинні відповідати мандатам юридичної допомоги для постраждалих від насильства. Юридичні установи та постачальники юридичних послуг, які збирають показання свідків, повинні переконатися, що спеціалісти-практики мають навички, необхідні для інтеграції впливу травми на свою роботу. Поки проводяться інтерв'ю та збір інформації, є ще одна важлива роль, яку мають відігравати документатори для постраждалих. Це обізнаність про те, як саме постраждалі викладають свої історії. Таким чином, тренінги з інформацією про травми для документаторів та інших юристів-практиків є вкрай важливими для підготовки документаторів до роботи, самопомоги та пом'якшення повторної травматизації жертв під час опитування.

Рекомендації для міжнародних установ:

4. Фінансувати дослідження у сфері ППСП, щоб стимулювати науково обґрунтовані механізми втручання, адаптовані до потреб постраждалих в Україні.

Дослідження у сфері ППСП повинні проводити дослідники, що мають досвід у сфері травм, насильства та прав людини, щоб зрозуміти психосоціальний вплив СНПК в Україні. Результати досліджень мають сприяти напрацюванню механізмів втручання, заснованих на доказах, які відповідають потребам постраждалих від СНПК, підвищують вірогідність того, що постраждалі пробують і можуть отримати підтримку, а також сприяють зціленню та лікуванню. Вони також є підставою для відстоювання прав постраждалих і підтримки донорів у розробці та впровадженні механізмів втручання.

5. Надати постраждалим безпечну й орієнтовану на них платформу, де вони можуть поділитися своїми історіями.

Міжнародні установи повинні переконатися, що їхні межі правозахисної діяльності є інклюзивними та враховують потреби постраждалих. Захист прав постраждалих від СНПК є ефективним, коли як жертвам, так і їхнім сім'ям надається платформа для розповіді історій у спосіб і формат, які вони самі вибирають. Завдяки підсиленню свого голосу на різних платформах постраждалі мають змогу формувати власні розповіді, а відтак і формувати розуміння суспільством у цілому наслідків СНПК для постраждалих. Якщо постраждалі бажають і можуть відстоювати свої права та розповідати про свій досвід, це може розширити шляхи розробки та реалізації політики у відповідь на війну та конфлікт з урахуванням особливостей потреб постраждалих.

Кінцеві примітки

- Рада ООН з прав людини, Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Україні (14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р.), A/HRC/34/CRP.4 (16 березня 2017 р.); Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду, *Report on Preliminary Examinations December 2020 (14 грудня 2020 року)*, ¶ 280.
- Генеральна Асамблея ООН, Звіт Незалежної міжнародної слідчої комісії щодо України, A/77/533, 2/20 (18 жовтня 2022 р.); Комітет ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, Заключні зауваження щодо дев'ятої періодичної доповіді по Україні, CEDAW/C/UKR/CO/9 (1 листопада 2022 р.), ¶ 15; Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Т *Third interim report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine* (17 липня 2023 року), 25–27.
- Рада Безпеки ООН, Доповідь Генерального секретаря ООН про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, S/2019/280 (29 березня 2019 р.), ¶ 4.
- Сарета Ашраф, Оксана Мельниченко та Оксана Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict: A manual for Ukrainian mental health and emergency response professionals*» (Рада Європи, листопад 2022 р.), 21–26.
- Ашраф, Мельниченко та Степанюк, 21–24.
- Управління Верховного комісара ООН із прав людини, «*Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture, and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*» (Організація Об'єднаних Націй, 2022), ¶ 274, 276.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- «Колaboraціонізм» вважається правопорушенням за нинішнього воєнного стану в Україні, що виник внаслідок конфлікту, що триває. Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 68; інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- Ігор Бурдига, «Проблема з законом України про колaboraціонізм під час війни», *OpenDemocracy*, 16 серпня 2023 р., <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-kherson-wartime-collaboration-law-problems-amendments/>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240127141114/https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-kherson-wartime-collaboration-law-problems-amendments/>].
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- Аліса Спері, «Вороги всередині», *The Intercept*, 27 вересня 2023 р., <https://theintercept.com/2023/09/27/ukraine-russia-war-crimes-sexual-violence-collaborators/>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240127142358/https://theintercept.com/2023/09/27/ukraine-russia-war-crimes-sexual-violence-collaborators/>].
- Інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Міжнародний кримінальний суд, «*Rules of Procedure and Evidence*» (2019), Правило 70; крім того, за кримінальним правом України згода оцінюється в контексті відповідних обставин. Ірина Глов'юк, «Ратифікація Стамбульської конвенції та доказування сексуального насильства» (ст. 153 КК України): досвід і тенденції», *JurFem*, доступ здійснено 28 січня 2024 р., jurfem.com.ua/en/ratification-of-the-istanbul-convention-and-proof-of-sexual-violence-article-153-of-the-criminal-code-of-ukraine-experience-and-trends/, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240128113007/https://jurfem.com.ua/en/ratification-of-the-istanbul-convention-and-proof-of-sexual-violence-article-153-of-the-criminal-code-of-ukraine-experience-and-trends/>].
- «*Global Code of Conduct for Gathering and Using Information About Systematic and Conflict-Related Sexual Violence*» (*Murad Code*) (*Murad Code Project*, квітень 2022 р.); Інститут міжнародних кримінальних розслідувань (IICI), «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*» (29 лютого 2016 р.); Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*»; Сара Ферро Рібейро та Данані ван дер Стратен Понтоз, *International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict (Second Edition)* (Міністерство закордонних справ і в справах Співдружності націй Великої Британії, березень 2017 р.); Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Istanbul Protocol*; Дивіться також ресурси, доступні за посиланням <https://iici.global/publications/>.
- Управління Верховного комісара ООН із прав людини, *Istanbul Protocol*, 28.
- Кодекс Мурад, 6.
- Кодекс Мурад, 7; Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 92.
- IICI, «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*», 8–9; *Murad Code*, 8.
- Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 47.
- IICI, *Murad Code*, 6; Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 93.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 98; IICI, *Murad Code*, 7.
- International Partnership for Human Rights and Global Diligence, «Проект із документування воєнних злочинів в Україні», «Посібник із документування воєнних злочинів»; Truth Hounds, «Воєнні злочини: методологія розслідувань для громадянських організацій».
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 239.
- Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, 179.
- Кодекс Мурад, 10; Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 239; Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 52.
- Murad Code*, 10.
- Murad Code*, 11.
- Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 45.
- IICI, «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*», 9.
- Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 58.
- IICI, «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*», 14.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- IICI, «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*», 15; Кодекс Мурад, 9.

- 49 Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 95.
- 50 Murad Code, 10.
- 51 Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 135.
- 52 Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, 135–136.
- 53 Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, 199.
- 54 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 55 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 56 Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 41.
- 57 Murad Code, 3.
- 58 IICI, «*Guidelines for Investigating Conflict-Related Sexual and Gender-Based Violence Against Men and Boys*», 12; Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 46.
- 59 Для отримання додаткової інформації див. <https://bluebird.com.ua/en/>.
- 60 Для отримання додаткової інформації див. <https://jurfem.com.ua/en/home-page-2/>.
- 61 Інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 62 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- 63 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 64 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 65 Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 56.
- 66 Murad Code, 9.
- 67 Ферро Рібейро та ван дер Стратен Понтоз, «*International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence During Armed Conflict*», 139.
- 68 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 69 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 70 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 71 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 72 Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 43.
- 73 Для ознайомлення з детальнішим аналізом нормативно-правової бази, що стосується СНПК, див.: Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 65–80.
- 74 Україна: Закон № 2341-III, Кримінальний кодекс, ст. 152–156 (2001).
- 75 Україна: Закон № 2341-III, Кримінальний кодекс, ст. 152.
- 76 Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 65.
- 77 Україна: Закон № 2341-III, Кримінальний кодекс, ст. 438.
- 78 Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 66.
- 79 Офіційний портал Верховної Ради України, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/web-proc4_1?pf3511=67804, [Інтернет-архів, https://web.archive.org/web/20240116215742/http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/web-proc4_1?pf3511=67804]; Ашраф, Мельниченко та Степанюк, «*Working with Victims of Sexual Violence During Armed Conflict*», 66–67.
- 80 Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 18 грудня 1979 р., U.N.T.S. том 1249, ст. 13; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 16 грудня 1966 р., U.N.T.S. том 999, ст. 171; *Конвенція проти катувань та інших жорстоких, негуманних або принизливих видів поводження і покарання, 10 грудня 1984 р., U.N.T.S., том 1465, ст. 85; Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 р., U.N.T.S. том 1577, ст. 3*; Рада Європи, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству й боротьбу із цими явищами (листопад 2014 р.).
- 81 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська конвенція), 12 серпня 1949 р., 75 U.N.T.S. 287, ст. 3; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 р., 1125 U.N.T.S. 3, ст. 75.
- 82 «Правило 93. Rape and Other forms of Sexual Violence» (Правило 93. Зґвалтування та інші форми сексуального насильства), Міжнародний комітет Червоного Хреста, бази даних щодо міжнародного гуманітарного права, останній доступ здійснено 4 січня 2024 року, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule93>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240116215806/https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule93>].
- 83 Римський статут Міжнародного кримінального суду, набрав чинності 1 липня 2002 р. 2187 U.N.T.S. 90, ст. 6(b), 6(d), 7(1)(g), 8(2)(b)(xxii).
- 84 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 85 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- 86 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; 11 грудня 2023 року.
- 87 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 88 Ольга Головіна, «Жертво-орієнтований підхід до переслідування у випадках сексуального насильства», *Інститут із висвітлення проблем війни й миру*, 12 грудня 2023 р., <https://iwpr.net/global-voices/victim-centred-approach-prosecuting-sexual-violence>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240116215945/https://iwpr.net/global-voices/victim-centred-approach-prosecuting-sexual-violence>].
- 89 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 90 Павло Клімкін (Міністр закордонних справ України) до Германа фон Гебеля (Секретар Міжнародного кримінального суду), 8 вересня 2015 року; «Україна», Міжнародний кримінальний суд, доступ здійснено 28 січня 2024 року, <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240128124646/https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>].
- 91 «Заява прокурора ICC Каріма А.А. Хана QC, про ситуацію в Україні: отримання матеріалів від 39 держав-учасниць і початок розслідування», Міжнародний кримінальний суд, 2 березня 2022 року, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240128124801/https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>].
- 92 Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду, *Policy on Gender-Based Crimes (Політика щодо гендерно зумовлених злочинів)* (грудень 2023 р.), 58.
- 93 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 94 Європейський центр конституційних прав і прав людини, «Сексуальне насильство з боку військовослужбовців ЗС РФ: федеральний прокурор повинен провести розслідування», останній доступ здійснено 27 січня 2024 р., <https://www.ecchr.eu/en/case/sexual-violence-by-members-of-the-russian-armed-forces-federal-public-prosecutor-must-investigate/>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240116220257/https://www.ecchr.eu/en/case/sexual-violence-by-members-of-the-russian-armed-forces-federal-public-prosecutor-must-investigate/>].
- 95 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 96 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 97 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року, інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- 98 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 99 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.

- 100 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 101 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 102 Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- 103 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 104 Інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 105 Кодекс Мурад, 6.
- 106 Дивись вище, «Орієнтований на травму й постраждалих гендерно-інклюзивний підхід до документування й розслідування СНПК», XX.
- 107 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 108 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 109 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 110 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 111 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 112 Інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року.
- 113 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 114 Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- 115 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 116 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 117 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року.
- 118 Інтерв'ю з партнером проекту, 14 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 119 Інтерв'ю з партнером проекту, 11 грудня 2023 року; інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 120 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 121 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 122 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 123 Див. вище, «Accountability avenues and litigation pathways», XX
- 124 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 125 Інтерв'ю з партнером проекту, 10 січня 2024 року.
- 126 Рада Безпеки ООН, Резолюція 2467, S/RES/2467, 3 (2019).
- 127 S/RES/2467, 7.
- 128 S/RES/2467.
- 129 Інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 130 Інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 131 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року; інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 132 Інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 133 «Рамкова угода про співпрацю між Урядом України та ООН щодо запобігання й реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом», травень 2022 р., ReliefWeb, останній доступ здійснено 28 січня 2024 р., <https://reliefweb.int/report/ukraine/framework-cooperation-between-government-ukraine-and-un-prevention-and-response>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240128131608/https://reliefweb.int/report/ukraine/framework-cooperation-between-government-ukraine-and-un-prevention-and-response>].
- 134 Фью Фью Оо й Сара І. Девіс, «Доступ до чієї справедливості? Правосуддя, орієнтоване на постраждалих, щодо сексуального та гендерно зумовленого насильства на півночі штату Шань», *Global Studies Quarterly* (2021): 1.
- 135 Оо й Девіс, 8.
- 136 Інтерв'ю з партнером проекту, 29 грудня 2023 року.
- 137 Інтерв'ю з партнером проекту, 7 грудня 2023 року.
- 138 Див. вище, прим. 15.
- 139 Див. вище, «Accountability avenues and litigation pathways», XX.
- 140 Одним із потенційних інструментів для законодавців у цьому питанні є «Типові законодавчі положення та рекомендації щодо розслідування та судового переслідування в рамках випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом», розроблені партнерами проекту PJI, див. за посиланням <https://partnersinjustice.org/wp-content/uploads/2021/06/OSRSG-SVC-Model-Legislative-Provisions-ENG.pdf>.
- 141 Інтерв'ю з партнером проекту, 12 грудня 2023 року.
- 142 Див. вище, «Characteristics of CRSV in Ukraine under the full-scale invasion by Russian forces», XX.
- 143 REDRESS та Global Survivors Fund, *The Delivery of Reparations for Ukraine: : Briefing Paper* (листопад 2023 р.), 2–4.
- 144 Dart Centre Europe, «Reporting on Sexual Violence in Conflict», 27 травня 2021 р., <https://www.coveringcrsv.org/>, [Інтернет-архів, <https://web.archive.org/web/20240128130645/https://www.coveringcrsv.org/>].
- 145 Див. вище, «Accountability avenues and litigation pathways», XX.
- 146 REDRESS та Global Survivors Fund, *The Delivery of Reparations for Ukraine (Забезпечення репарацій для України)*, 10.
- 147 REDRESS та Global Survivors Fund, 11; інтерв'ю з надавачем юридичних послуг, 5 січня 2024 року.
- 148 GIJTR. (2021). Надання психосоціальної підтримки тим, хто пережив конфлікт: інструментарій, заснований на досвіді Шрі-Ланки.
- 149 Маслоу, А.Х. (1943). Теорія людської мотивації. Психологічний огляд, 50 (4), 37096.
- 150 https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-and-response-plan-2024-december-2023-enuk?_gl=1*1janpbp*_ga*Nzc5NzkzMTU5LJlE3MDcyMTE5NTA*_ga_E60ZNX2F68*MTcwNzlxMTk1MC4xLjEuMTcwNzlxMTk4NS4yNS4wLjA.
- 151 Доповідь Генерального секретаря ООН про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (S/2019/280)
- 152 CSVR (2022). Рекомендації з клінічної роботи з африканськими родинами мігрантів, які постраждали від складних і тривалих травм.
- 153 CSVR (2013). Розробка африканської моделі реабілітації після катувань: психосоціальна модель реабілітації жертв катувань з урахуванням контексту, заснована на фактичних даних.
- 154 CSVR (2021). Змішані голоси: формування розуміння тортур, травм війни та насильства кризь призму африканського досвіду.
- 155 Бронфенбреннер, У. (1977). До експериментальної екології людського розвитку. *American Psychologist*, 513–531.
- 156 Джанін Наталія Кларк, За межами «орієнтованого на виживання підходу» до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами?, Міжнародні справи, том 97, випуск 4, липень 2021 р., сторінки 1067–1084, <https://doi.org/10.1093/ia/iaab055>
- 157 Герман, Дж. Л. (1992b). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. Лондон: Harper Collins.
- 158 Вілкокк, Л. Б. (2015). *Bodies of Violence: theorizing embodied subjects in international relations*. Oxford University Press.
- 159 Панафриканська ініціатива репарацій (2021). Жерти тортур мають право на реабілітацію.
- 160 Робота з жертвами сексуального насильства під час збройного конфлікту: посібник для українських спеціалістів із питань психічного здоров'я та реагування на надзвичайні ситуації проекту Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (COVAW) 2021–2022 рр.

